

MUSEUMSbulletinen

● NORSK FOLKEMUSEUM ● NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

NR. 85 2/2017

FOTO PÅ FORSIDEN:

Fiskebåter ligger til kai i Smørfjord, Porsanger. Smørfjord ligger ca. fem kilometer nord for Olderfjord, hvor bolighuset som er flyttet til Norsk Folkemuseum sto. Ole Persen, som bygde huset, vokste opp i en sjøsamisk familie i Smørfjord. Foto: Haakon Harris/Norsk Folkemuseum.

FOTO PÅ BAKSIDEN:

Gammel fiskehjell i Ytre Billefjord. Hjellen var vanlig utover i fjordene og sundene i Porsanger. Her tørket man fisken, som man enten brukte selv eller solgte. Det normale var å tørke fisk i vinterhalvåret, da det ikke var fluer og mark. Man kunne også «henge fisken» og bruke den etter noen dager som «boknafisk», som er delvis tørket fisk på hjell. Det var vanlig å ha nett over hjellen på grunn av fuglene. De som fisket mye og hengte den, fikk enten besøk av oppkjøpsbåter eller dro selv med fisken til et fiskekjøp. Hjellen kunne også brukes til å tørke garn når den ikke var i bruk til fisk. Da var den også en yndet lekeplass for barna! Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Flyfoto fra Indre Billefjord i Finnmark 1963, som viser den røde låven som skal gjenreises i Friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum.

Innhold

- 4 GJENREISNINGSHUS FRA FINNMARK
Av Birte Santdvik og Espen Revold.
- 12 ØKT VELSTAND OG ENGELSK IMPORT PÅ 1700-TALLET
- en tallerken forteller.
Av Geir Thomas Risåsen.
- 16 TIL BORDS MED KNUD NORDBERG
Mat og selskapelighet på 1700-tallet.
Av Geir Thomas Risåsen.
- 24 LUKTEVANNSHUS
Kjært å eie - til nytte og nytelse.
Av Marit Elida Angell Berg.
- 30 FENGLENDE FORTELLINGER
En samling fangeportretter fra Buskerud 1866-1872.
Av Kari Telste.
- 38 SANKTHANSFEST I 1916
Av Morten Bing.
- 42 EN KJÆRLIGHETSHISTORIE
Unike fotografier av Hans og Betzy Gude.
Av Anja Hysvær Langgât.
- 44 NEGATIVARKIV ETTER FOTOGRAF LASSE THORSETH
Av Stian Nybru.
- 50 NORSK FOLKEMUSEUMS VENNERS MEDLEMSSIDER
- 54 NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUMS MEDLEMSSIDER

Arnfinn E. Kaaby fra Indre Billefjord og tømrer Henning Jensen i Bygningsantikvarisk seksjon på Norsk Folkemuseum tar en be- faring på byggetomta i Friluftsmuseet der gjenreisningshuset og låven fra Finnmark skal stå. Foto: Espen Revold.

Vårnatt i Friluftsmuseet

Natten tirsdag 9. mai til onsdag 10. mai var det innvielse av tomten i Friluftsmuseet der gjenreisningshuset og låven fra Finnmark skal stå.

Dette ble gjort ved å følge en gammel norsk tradisjon som går helt tilbake til middelalderen: at man skal sove på en bygge- tomt før man begynner å bygge. Ifølge gammel skikk var det viktig å på denne måten sikre seg mot uroligheter og problemer som kunne oppstå i bygningen i etterkant. Det kunne være underjordiske, småfolk eller gjengangere som holdt til på tomten eller brukte den som ferdsselsåre, og da måtte man forhandle og inngå avtaler med dem slik at det ikke oppsto konflikter.

Tradisjonen har dødd ut i mange deler av landet, men i enkelte deler av Finnmark lever den ennå. Med respekt for tradisjonen der Finnmarkshusene kommer fra, valgte de som arbeider med prosjektet å klargjøre byggetomten ved å følge gammel skikk.

Arnfinn Edgar Kaaby vokste opp i Indre Billefjord, like ved eien- dommen med fjøset som skal gjenoppføres på Norsk Folkemu- seum. Han kjenner tradisjonen godt, og sammen med en grup- pe ansatte overnattet han på tomta fra 9. til 10. mai. Noen sov i telt, noen under duk, og noen i årestuen Sagastua, som allerede står der. Det ble en fredelig natt, uten tegn til konflikter eller problemer, noe NRK Radio Østlandsendingen kunne formidle til lytterne dagen etter. Alt er dermed klart for bygging!

Nå står prosjekteringsarbeider for tur, flytting av Sagastua 30 meter, grunnarbeider og grunnmur, som skal stå ferdig til nyttår. Planen er at husene med utstillinger skal stå gjenreist og åpne for publikum våren 2019.

Astrid Santa, redaktør

Onsdag morgen 10. mai, Arnfinn Kaaby (t.v.) og prosjektleder Espen Revold (t.h.) intervjues av NRK Østlandssendingens reporter Knut Erik Solhaug i Sagastua. Foto: Einar Haugen.

Arnfinn E. Kaaby, (t.v.) sammen med Stian Myhren, seksjonsleder for Bygningsantikvarisk seksjon. Foto: Espen Revold.

Kjølig og våt mainatt for overnattingsgjestene på tomta. Til høyre ser vi Sagastua, som skal flyttes 30 meter. Foto: Einar Haugen.

Duk gjør også nytten! Foto: Espen Revold.

Gjenreisningshus fra Finnmark

av Birte Sandvik og Espen Revold

Norsk Folkemuseum skal i 2019 oppføre et bolighus med utedo og et fjøs fra Finnmark i Friluftsmuseet. Med utgangspunkt i bygningene skal vi fortelle om hverdagslivet til en familie fra Porsanger på 1950-tallet. Vi skal også fortelle om okkupasjon, tvangsevakuering, nedbrenning og gjenreisning av Nord-Troms og Finnmark. Flytting av hus til et museum er mye mer enn demontering og transport. Det er også å bli kjent med folk som bor i området, høre deres historier og få bilder av hus, mennesker og landskap. Forberedelsene til dette arbeidet vises nå i en informasjons- og fotoutstilling i Porsanger rådhus.

OPPMÅLING, REGISTRERING, DEMONTERING OG TRANSPORT

Gjennom 2016 foretok Norsk Folkemuseum flere arbeidsreiser til Porsanger. Etter at vi hadde målt opp og tegnet bygningene i 2015, foretok vi våren 2016 en grundigere tilstandsvurdering. Bygningsantikvarisk seksjon utarbeidet et dokumentsett for systematisk registrering og merking av bygningsdeler. Deretter startet demonteringen. Et stort arbeidslag fra Norsk Folkemuseum, i hovedsak håndverkere, startet dette arbeidet. Byggmester M. Paulen AS, som etter anbudsutlysning hadde fått oppdraget med å videreføre demonteringsarbeidet, deltok også. De fikk innføring i merkesystemene og slutførte arbeidet med demontering og pakking av bygningsdeler i containere. Høsten 2016 ble containerne fraktet nesten 2000 km med semitrailere fra Porsanger til Norsk Folkemuseum i Oslo. Containerne er nå klimaregulert for at bygningsdelene skal tåle lagringen fram til de skal brukes i husene når de gjenreises på museet.

Egil Martens fra Norsk Folkemuseum står øverst i stillaset rundt huset i Olderfjord og titter inn på loftet. I bakgrunnen ses den store låven som ble bygd i 1957. Bak låven igjen kan man skimte fjæra innerst i Dypbukt. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus.

Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Etter at bygningsdelene var merket og registrert ble de pakket i containere. På bildet sitter Christian Winther-Larsen fra Norsk Folkemuseum på bunter av «geyfuspanel». Dette er den betegnelsen som i gjenreisningsperioden ble brukt på det vi i dag kaller faspanel. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus.

Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Prosjektmedarbeidere fra Norsk Folkemuseum og samarbeidspartnerne fra M. Paulen AS under demontering av bolighuset fra Olderfjord i august 2016. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Alle rommene ble nummerert og veggene fikk en bokstav. Videre fikk alle bygningsdelene sin merking og plassering i dette systemet. Her sitter Ole Jørgen Schreiner fra Norsk Folkemuseum i et av soverommene i Olderfjord og registrerer listverk. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus.

Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Kledningen er fjernet i et av soverommene i Olderfjord og alle delene i bindingsverket er nummerert. Huset var bygd særdeles samvittighetsfullt og presist, noe som også kan ses i den flott utførte ovnsnisjen. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus.

Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Huset i Olderfjord er nesten ferdig demontert. Arbeiderne fra M. Paulen AS er i full sving mens Einar Haugen og Espen Revold fra Norsk Folkemuseum er på en siste befarings. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus.

Foto: Bjørn Tore Pedersen.

Her sto det en gang et hus, og her har flere generasjoner levd livene sine. Snart skal grunnmuren knuses og de siste sporene slettes. I 2019 skal imidlertid husene være gjenoppsatt i Fri-luftsmuseet på Norsk Folkemuseum og historiene skal fortelles til kommende generasjoner. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Bjørn Tore Pedersen.

Byggmester M. Paulen AS satte opp stillas rundt begge husene. Her er fjøset i Indre Billefjord under demontering i slutten av august 2016. Utvendig kledning er fjernet, men taket er stadig dekket med presenning. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Bjørn Tore Pedersen.

Fjøset fra Indre Billefjord var todelt. Selve fjøsdelen var laftet mens låvedelen var bygget med bindingsverk. Det var et vindfang mellom fjøset og låven. Her ser vi fra låvedelen gjennom vindfanget og inn i fjøset. Kledningen på vindfanget og trappa opp til «trevet» over fjøset er fjernet.

I låvedelen hang det mengder av fiskeutstyr, både garn og utstyr for linefiske. Det var også en stor vedbinge i låvedelen. Her var det ved både til privat bruk og salg. I fjøset hadde de ku og sauer. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Fjøset som skal gjenoppføres på museet er fra Indre Billefjord i Porsanger. Det ble bygd i 1951 og på eiendommen bodde fiskerbonden Hans Mikkil Mikkelsen (f.1900) og Frida Nathalie Mikkelsen (f.1903) med tre barn. Frida fikk barna med sin første mann, Sigurd Johansen: Liv (f.1932), Svein Ferdinand (f.1934) og Odd Sigurd (f.1939). Sigurd omkom under 2. verdenskrig sammen med fem mann da båten deres ble senket av tyskerne. Frida giftet seg på nytt med Hans Mikkil Mikkelsen. På bildet ser vi Raymond Johansen (f.1958), barnebarnet til Frida og Sigurd. Raymond er født i bolighuset på eiendommen og har tilbrakt mye tid i fjøset sammen med sin far, Svein Ferdinand og sin onkel, Odd Sigurd. Bildet er tatt på åpningen av utstillingen i Porsanger rådhus den 2.mars, 2017. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Elvira, Ole og datteren Else foran huset i Olderfjord på 1960-tallet. Den røde bilen tilhørte Else og Herman Arntsen. Huset er nå flyttet til Norsk Folkemuseum og skal åpnes for publikum i 2019. Foto tilhører Arnfinn Arntsen.

EN FAMILIEHISTORIE ANNO 1956

I bolighuset fra Russenes i Olderfjord bodde Ole Andreas Persen, født 1899 i Smørfjord, og Elvira Antona Kristine Aslaksdatter, født 1905 på Russenes. De giftet seg i 1929 og samme år fikk de datteren Else. Noen år senere fikk de en sønn, som døde tidlig. Før tvangsevakueringen i 1944 bodde de sammen med Elviras familie på eiendommen «Dybbugt» på Russenes i Olderfjord. Ole drev med jordbruk og fiske og Elvira hadde hovedansvaret for dyrene i tillegg til husholdningen. På eiendommen sto det et våningshus, en fjøsgamme, et stabbur, en torvsjå og to høysjåer. Alle bygningene forsvant etter den tyske okkupasjonsmaktens nedbrenning høsten 1944.

Under tvangsevakueringen bodde Ole, Elvira og Else hos slektninger i Kvænangen i Nord-Troms. Elviras mor, Anna

Jørgine Johansdatter, var blant de 1850 personene som ble stuet sammen på «dødsskipet» Carl Arp. 25 finnmarkinger døde under denne transporten på vei til Narvik. Elviras mor, Anna Jørgine, var en av dem.

Etter krigen vendte familien tilbake til Olderfjord. De bygde nytt bolighus på samme tomt, men nærmere veien. I 1951 var det nye huset klart for innflytting, bygd i halvannen etasje med en grunnflate på 58 m². I tillegg til å være småbruker og fisker, fikk Ole seg jobb som skytebas i Vegvesenet. Han var også en dyktig smed, og satt opp ei smie på eiendommen.

Datteren Else hadde giftet seg med Herman Arntsen fra Nord-Troms og i 1952 fikk de sønnen Arnfinn. Nå bodde det tre generasjoner i huset. Else og Herman med lille Arnfinn, bodde på to rom i andre etasje, mens Ole og Elvira brukte det tredje

Dette bildet av Ole, Elvira og Else Persen er tatt på slutten av 1930-tallet og de står trolig foran huset de bodde i før nedbrenningen høsten 1944. Dette huset lå like i nærheten av huset som ble gjenreist i 1951. Foto tilhører Hans Birger Langø.

rommet. Det fikk innlagt vann med pumpe fra egen brønn. De hadde ikke bad, men sauna i kjelleren.

I 1956 kom elektrisiteten til Olderfjord. Det er dette årstallet Norsk Folkemuseum har valgt til å formidle historien om gjenreisningen av Finnmark og dagliglivet i huset fra Olderfjord.

FINNMARK PÅ NORSK FOLKEMUSEUM

Gjenreisningshusene er en viktig del av Finnmarks nyere historie, og husene som Norsk Folkemuseum skal oppføre, er begge representative for gjenreisningsbebyggelsen. De bærer med seg historien om hvordan 2. verdenskrig rammet Nord-Troms og Finnmark, og som i alt for liten grad er fortalt utenfor landsdelen. Husene fra Porsanger blir de første bygningene fra Nord-Norge som vises på Norsk Folkemuseums område. Her vil vi formidle mangfoldet i Finnmark, der etniske, regionale og individuelle variasjoner kommer til uttrykk, og fortellinger om hvordan det var å bo i Finnmark i årene etter krigen og på 1950-tallet.

Det har derfor vært viktig å snakke med mange mennesker fra ulike deler av Finnmark og i ulike alder. Gjennom et lengre feltarbeid og flere besøk i løpet av 2015 og 2016, har vi blitt kjent med folks historier og besøkt deres hjem. Vi har intervjuet over 30 personer, snakket med mange flere og fotografert hus, mennesker og landskap. Vi har fått uvurderlige bidrag fra folk som selv opplevde brenningen og gjenreisningen, eller som bor i det som omtales som gjenreisningshus. Vi har vært helt avhengig av alle de som har ønsket oss velkommen og delt sine fortellinger med oss.

Når husene åpner for publikum i 2019 vil de egne seg godt som arena for å fortelle om andre verdenskrig i Norge generelt og samtidig den dramatiske historien om hvordan krigen rammet Nord-Troms og Finnmark spesielt. Med gjenreisningshusene får Norsk Folkemuseum en mulighet til å undervise skoleelever om hendelsene og ettervirkningene av den største katastrofen som har rammet Norge i nyere tid. Husene fra Porsanger vil i tillegg kunne gi økt kunnskap til turister og andre besøkende om Norges nordligste landsdel.

UTSTILLING I PORSANGER RÅDHUS

Da arbeidet fra Norsk Folkemuseum var i Porsanger høsten 2016 og hadde startet demonteringen, fikk vi besøk av Aina Borch som er ordfører i Porsanger kommune. Hun syntes arbeidet vi gjorde var svært spennende fordi det er viktig å få fortalt Finnmarks historie på en nasjonal arena. Porsanger blir kommunen som skal representere Finnmark på Norsk Folkemuseum, og det er ordføreren stolt av. Derfor ble vi invitert til å presentere prosjektet for Porsangers befolkning gjennom en utstilling i rådhuset i Lakselv. Dette ble til en informasjons- og fotoutstilling som tok utgangspunkt i de bildene Norsk Folkemuseums fotograf, Haakon Harriss, hadde tatt. Hoveddelen av utstillingen viser prosessen med demontering av husene. Denne delen er supplert med bilder som er tatt av Bjørn Tore Pedersen fra Olderfjord. Utstillingen har også en del der vi viser portretter av noen av våre gode informanter, medarbeidere og etter hvert gode venner i Finnmark.

Venstre: Anne Britt Nikoma (f.1946) var sammen med sin mann, Arnfinn Nikoma, siste eiere av bolighuset som skal gjenoppføres på Norsk Folkemuseum. Anne Britt vokste opp i Olderfjord og kjente godt de tidligere eierne av huset, Ole og Elvira Persen. Ole døde i 1975 og noen år etter flyttet Elvira til Helsetunet i Lakselv. Anne Britt og Arnfinn, som også bodde i Lakselv, kjøpte huset av Elvira for å bruke det som fritidsbolig. Her tilbrakte de utallige helger og ferier sammen med sine fem barn. Huset var i god stand og de hadde ikke behov for å legge inn bad, WC eller foreta noen form for oppussing. Nettopp det at huset ikke var modernisert var avgjørende for at Norsk Folkemuseum takket ja til å overta huset vederlagsfritt i 2015. Anne Britt er en viktig informant for museet siden hun er lokalkjent i Olderfjord og kjente de første beboerne godt. Bildet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Over: Arnfinn Edgar Kaaby (f.1950) vokste opp i Indre Billefjord, like ved eiendommen med fjøset som skal gjenoppføres på Norsk Folkemuseum. Arnfinn, som nå bor i Børsevel, er en god lokal hjelper for Norsk Folkemuseum i Porsanger. I tillegg har han bidratt i Gjenreisningsprosjektet med å fortelle sin familiehistorie under feltarbeidet i 2015. Arnfinn har kvensk bakgrunn og var en av mange barn som ble sendt på internat for å lære norsk. Internatet lå like ved huset familien hans bodde i. Likevel fikk ikke Arnfinn komme hjem annet enn i helgene. Portrettet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Venstre: Bjørn Tore Pedersen (f. 1952) er landpostbud og bosatt i Olderfjord. Han var god kamerat av Arnfinn Arntsen (f.1952), som vokste opp i huset til besteforeldrene Ole og Elvira Persen. Bjørn Tore og hans mor, «Dossa» (f.1929), er begge viktige informanter for museet. De kjente godt nabofamilien Persen og Arnfinns foreldre Else og Herman Arntsen. Bjørn Tore er en dyktig fotograf og har tatt mange bilder av bolighuset i Olderfjord og fjøset i Indre Billefjord under demontering. Noen av fotografiene til Bjørn Tore, samt dette portrettet av han, vises nå i utstillingen i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Birte Sandvik er konservator NMF, kulturhistoriker i Kulturhistorisk seksjon og prosjektleder for innredning og utstilling av «Gjenreisningshus på Norsk Folkemuseum».

Espen Revold er snekker i Kulturhistorisk seksjon og prosjektleder for demontering, transport og gjenoppføring av «Gjenreisningshus på Norsk Folkemuseum.»

KILDER

Husbanksøknader for eiendommene i Olderfjord og Indre Billefjord.

Samtaler/intervjuer med:

Raymond Johansen i Indre Billefjord og Lakselv, 2015, 2016 og 2017.

Anne Britt Nikoma i Olderfjord og Lakselv, 2015, 2016 og 2017.

Bjørn Tore Pedersen i Olderfjord, 2016 og 2017.

Arnfinn Edgar Kaaby i Olderfjord og Indre Billefjord, 2015, 2016 og 2017.

Odd Sigurd Johansen i Lakselv, 2015 og 2017.

Hartvig Berge Johansen i Olderfjord og Lakselv, 2016 og 2017.

Arnfinn Arntsen i Oslo, 2015, 2016 og 2017.

VIL DU LESE MER OM PROSJEKTET?

Museumsbulletinen nr. 81 – 1 & 2 2016

<http://norskfolkemuseum.no/Gjenreisningshus>

Facebook: Gjenreisningshus til Norsk Folkemuseum

Utstillingen i Porsanger rådhus er todelt.

I første etasje viser vi to informasjonstavler og foto av demonteringsarbeidet.

I andre etasje, som dette bildet viser et utsnitt av, presenterer vi noen av våre gode informanter og medarbeidere.

Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Hartvig Berge Johansen (f.1943) vokste opp i Olderfjord like ved huset til Ole og Elvira Persen. Elvira var tante til Hartvigs far, Johan Hartvig (f.1917). Elvira hadde fire søsken, som alle døde tidlig. Hartvigs bestefar, Johan P. Aslaksen (f.1892), var en av hennes to søsken som døde av Spanskekyken i 1918. Det gjorde også deres far, Aslak Persen, noen år senere. To andre brødre døde før de var fylt tre år. Hartvig Johansen var veldig ofte på besøk hos Ole og Elvira selv etter at familien flyttet til Indre Billefjord i 1950. Han forteller at det var nære familieband i den lille bygda Dypbukt, og han følte at alle voksne der var enten onkel eller tante. Hartvig er svært glad for at en sjøsamisk familie skal få sin historie formidlet på Norsk Folkemuseum. Portrettet er utstilt i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Etter invitasjon fra Aina Borch, ordfører i Porsanger kommune, laget Norsk Folkemuseum en informasjons- og fotoutstilling i Porsanger rådhus i Lakselv. 2. mars 2017 åpnet utstillingen med et informasjonsmøte hvor Gjenreisningsmuseet for Nord-Troms og Finnmark og Norsk Folkemuseum holdt innlegg. Ordføreren sto for den høytidelige åpningen. På bildet ses prosjektleder Birte Sandvik og ordfører Aina Borch. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Det var Porsanger kommune som arrangerte åpningen av utstillingen til Norsk Folkemuseum i Porsanger rådhus. Det ble et flott arrangement og et stort publikum. Kommunen hadde bl.a. bestilt en stor marsipankake med et av bildene fra utstillingen. Her «åpner» ordfører Aina Borch kaken sammen med prosjektlederne fra Norsk Folkemuseum, Birte Sandvik og Espen Revold. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Ordføreren i Porsanger kommune, Aina Borch, er en entusiastisk støttespiller i prosjektet «Gjenreisningshus til Norsk Folkemuseum». Her under utstillingsåpningen i Porsanger rådhus. Foto: Haakon Harriss/Norsk Folkemuseum.

Økt velstand og engelsk import på 1700-tallet

– en tallerken forteller

av Geir Thomas Risåsen

I 1911 ble en storstue fra Strømmen i Arendal innkjøpt av Norsk Folkemuseum. Samme år kom museet i besittelse av en tilsynelatende unnselig tallerken. Den er svært slitt, har vært knust og deretter limt. Tallerkenen er fra slutten av 1700-tallet og er av glasert kremfarget engelsk stentøy, såkalt creamware også kalt Queen's Ware. Hva som gjør tallerken spesiell er at bestillerens trykte initialer danner tallerkenenes hoveddekorasjon. Initialene KN står for Knud Nordberg, daværende eier av nevnte storstue. Både rommet og tallerkenen vil inngå i utstillingen som åpner i 2019.

FRA EN DØDSBOAUKSJON I 1810

I 1810 gikk dødsboet etter Knud Nordberg (1752-1810) under hammeren. Nordberg hadde vært skipper og borger av Arendal. Han og hustruen Dorthe Christiane født Hirschholm (1761-1806) bodde på gården Vestre eller Store Strømsbu, på strandstedet Strømmen i Arendal.

Nordberg hadde kjøpt eiendommen etter sin far i 1779. Ekteparet var barnløse. Folketellingen i 1801 omtaler Nordberg som «skipper og har litte jordebrug». Her leser vi videre at ekteparet hadde tatt til seg pleiesønnen Knud Jens Knudsen (12 år) og niesen Helene Hirschholm (21 år). I tillegg besto husholdningen i 1801 av den 23 år gamle tjenestepiken Serine Christine Jonsdatter.

Niesen Helene Hirschholm arvet en rekke gjenstander etter sin onkel og tante. Hun kjøpte dessuten gården etter onkelens død i 1810. Hjemmets øvrige innbo ble solgt på dødsboauksjon. Skiftet og auksjonsprotokollen etter Knud Nordberg tegner bilde av et velstående og velutstyrt borgerhjem, hvor hele 602 objekter gikk under hammeren. Blant disse 602 omtalte gjenstandene er det spesielt et forhold vi skal merke oss; nemlig den store mengden av importerte gjenstander. Dette gjelder ikke minst mahognimøbler, porselen, sengetøy, sølvplett og stentøy.

Mahognimøbler og mahognigjenstander i Norge på denne tiden var i all hovedsak produsert i København eller de var britisk import. I boet omtales et «mahognie theeskrin med

Knud Norbys storstue gjenreist i Folkemuseets tidligere bysamling. Folkemuseet lot rommets veggpaneler og tak lute ned for å vise hvordan umalte 1700-talls interiører kunne se ut. I hjørneskapet oppbevarte Nordberg sine vin- og drammeglass, foruten et «rødblommet Stentøy» kaffeservise. Foto: Norsk Folkemuseum.

En slitt og tilsynelatende unnselig tallerken som allikevel bærer en viktig historie. Tallerkenen fra omkring 1780 er på baksiden stemplet Wedgewood. Initialene KN står for Knud Nordby som den gang var eier av storstuen fra Strømmen i Arendal, det ene av de historiske interiørene som blir vist i utstillingen som åpner i 2019. Foto: Norsk Folkemuseum.

tilhørende øse av sølv», et «nattbordspejle af mahognie med 2 skuffer under», en «mahognie vaskevands stoel med steenfad og kande», et «skatoll af mahognie med 4 skuffer og beslag laasferdig», et «speile i mahognie ramme med forgyldning», en «mahognie dæcketøis bakke (les serveringsbrett)», en «kikkert: mahognie», et «mahognie tegnebord», to «mahognie spillebord med grønt klæde», et «brøstfærdigt mahognie bræt» og et «Otedagers Sang uhr i Mahognie ramme/ casse».

Det meste av tidens porselen var import fra Kina eller det var produsert ved Den kongelige danske porselensfabrikk i København (grunnlagt 1775). Alternativt kunne det være import fra tyske områder eller fra Frankrike. I boet etter Nordberg omtales et porselenskrus med sølvlokk, et dusin (dvs. 12 stk.) «Porcelain Coffekopper», to dusin (24 stk.) tekopper, to porselensboller, fem blå og hvite porselenskontorkopper samt seks flate porselensstallerkener.

AV BRITISK OPPHAV

I tillegg inneholdt boet en rekke gjenstander av britisk opphav. Sjøfarten og særlig trelasteksporten til England var en viktig

I dag vet vi at innredningen alltid har vært malt. Det ene veggpanelet som ikke ble lutet viser at rommet opprinnelig hadde marmorert brystpanel med ensfargede grønne malte fyllingspanel over. Rommet fikk ny fargesetting med malt dekor omkring 1800, fortsatt med marmorert brystpanel men der veggfeltene ble malt gulhvite med malte draperier. Foto: Norsk Folkemuseum.

Hovedbygningen på Vestre eller Store Strømsbu ble revet i 1963. Eksteriøret sto uendret fra midten av 1700-tallet.
Foto: Norsk Folkemuseum.

bærebjelke i Norsk økonomi i annen halvdel av 1700-tallet. Denne lukrative handelen førte til en oppgangstid for våre kystbyer og ladesteder. Det var situasjonen for Arendal, som fikk bystatus i 1723. Sjøfarten var byens fremste næring og særlig var det handelsmenn, redere og skipper som Knud Nordberg, som slo seg opp. Mange av de lokale aktørene – Nordberg inkludert – reiste til utlandet hvor de oppholdt seg i europeiske storbyer i kortere eller lengre perioder. Derfor er det ikke overraskende at det i boet omtales «9 st engelske shilling og 2 st sih penie» samt bøkene «Lord Nielsens momoirs paa engelsk» og «En samling med Wollf om den danske kjerke: London».

Den utstrakte handelen gjorde verden mindre. Varene menn som Nordberg brakte med seg hjem enten for salg eller til eget forbruk vitner om tidens utstrakte vareflyt og ikke minst en økende velstand i form av et økende luksusforbruk. Tollbøkene bekrefter at Knud Nordberg med sitt skip «Ebenetzer» vanligvis satte kurs for London. Av boet fremgår det at en rekke gjenstander var engelsk import, sannsynligvis brakt hjem på eget skip.

Det er særlig tre gjenstandsgrupper omtalt i skiftet som var av engelsk opphav og der Storbritannia var storeksporthør til det øvrige Europa og USA. Det ene var tekstiler fra den blomstrende engelske tekstilindustrien, det andre var gjenstander av sølvplett hvor britene inntok en nøkkelrolle og det tredje var stentøy. Britenes creamware eller Quen's Ware holdt høy kvalitet, var solid, var langt rimeligere enn porselen og ble raskt en etterspurt vare i hele den vestlige verden.

Av tekstiler importert fra England omtales i Nordlis bo «1 par fine engelske lærreds pudewahr no 44» og «1 par fine engl lærredslagen». Mengden av importerte britiske tekstiler i boet har etter all sannsynlighet vært vesentlig større, uten at det lar seg lese ut av auksjonskatalogen.

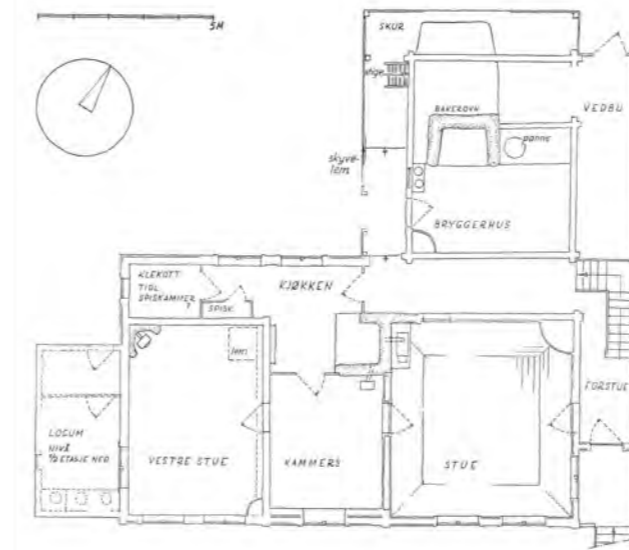
Engelsk plett var noe nytt og ettertraktet på slutten av 1700-tallet. Det var særlig Sheffield plett som inntok det britiske

og europeiske markedet. Briten Thomas Boulsover oppdaget i 1743 at kobber og sølv smeltet sammen ga et sterkt materiale. På bakgrunn av dette utviklet han en teknikk ved å legge et tynt lag av sølv over en kjerne av kobber, for så å smelte dette sammen. Denne metoden kalt «double sandwich» er hva ettertiden kjenner som Sheffield plett. Ettersom engelsk plett var langt rimeligere enn sølv og der betrakteren ikke kunne se forskjell uten å studere stemplene ble dette en svært ettertraktet vare som også fant veien til Nordberg og hans hustru. I boet omtales en «oppsats af plait med 5 flasker» og en «1 plaitterede menage med 5 flasker». Begge disse var etter beskrivelsen å dømme såkalte platmenage, dvs. bordoppsatser med krydder-beholdere til olje, eddik, sennep, salt og pepper. I tillegg omtales 24 «plaitterede» sortskafte kniver «med forskiærskniver» foruten to «plaitterede glas salt kar med blaad glas».

Den tredje gjenstandsgruppen er creamware som betegner glasert lyst kremfarget steingods. Denne type stentøy ble utviklet av pottemakerne i Staffordshire i England omkring 1740 og videreutviklet av den unge Josiah Wedgewood. Han fikk sin første bestilling fra dronning Charlotte av Storbritannia i 1765 og fikk dermed tillatelse til å bruke betegnelsen «Queen's ware» på sine produkter. I 1768 satte han i gang produksjon i stor målestokk. Omkring 1780 gikk hele 80 % av Wedgewoods betydelige produksjon til eksport til Europa.

CREAMWARE OG QUEEN'S WARE

Men så til Folkemuseets tallerken. Den representerer den store mengden engelsk steingods som ble eksportert til Europa og USA i løpet av siste halvdel av 1700-tallet. Tallerkenen er liten og har en diameter på kun 20 cm. Den er utført i såkalt creamware dekorert med sort oljetrykk. Tallerken har firmamerket Wedgewood diskret stemplet på baksiden. Tallerkenens utforming med bølgekant langs fanen (kanten rundt) er typisk for rokokkostilens myke formspråk og vi kjenner den også igjen

Planskisse av første etasje viser værelsene omtalt i teksten. Stuen i teksten kalt storstuen ble innkjøpt av Norsk Folkemuseum i 1911 og vil inngå i den nye utstillingen som åpner i 2019. Kjøkkenkammeret er kalt kammer på tegningen. Dagligstuen er kalt vestre stue på tegningen. Plantegning fra 1968 av arkitekt Arne Berg. Norsk Folkemuseum.

på tidens tinnatallkener. Det samme gjelder de seks stiliserte grenene med blomster som er fordelt rundt fanen. Midtmotivet i bunnen av tallerkenen er Knud Nordbergs initialer KN i en rokokkoinnramning. Dekoren er masseprodusert i en oljetrykketekning utviklet omkring 1750 for overføring av mønstre til stentøy.

Sammenlignet med andre Wedgewood bestillinger fra tiden er det rent stilmessig naturlig å datere tallerkenen til sent 1770 eller tidlig 1780. Tallerkenen må opprinnelig ha vært del av et større middagsserise som Knud Nordberg har bestilt på en av sine mange reiser til England. Ettersom salen i boligens annen etasje og storstuen på Norsk Folkemuseum var husets største og mest representative værelser må det ha vært i disse rommene seriset har vært i bruk ved større anledninger.

Seriser prydet med bestillers initialer var en populær vare og en rekke slike seriser fant veien til Norge. Til sammenligning bestilte den rike storkjøpmann og trelasthandler Jacob Cudrio fra Langesund et beslektet middagsserise i engelsk creamware antagelig i forbindelse med sitt bryllup med Johanne Margarethe Blom i 1777. Også dette seriset er merket Wedgewood. Deler av seriset er i dag spredd i museumssamlinger og hos privatpersoner. Hver enkelt del er merket med brudeparets initialer JC og MB.

I SKUFFER OG SKAP

Avslutningsvis skal vi ta et siste dykk i auksjonskatalogen etter Knud Nordberg. Som forventet inneholder oppramsingen av gjenstander en stor mengde stentøy. Selv om det ikke fremgår av listene at dette er import fra Storbritannia, så er det allikevel mest sannsynlig.

Kjøkkenkammeret inneholdt blant annet en «opsats af hvid steen med blaae kanter», mens følgende gjenstander kan ha vært deler av et større middagsserise. Her omtales åtte «frugtkurver med fødder», fire «Tæriner med føder og laag», to «sauseskaaler», 16 «større og mindre fade», to «fiske bun-

Wedgewoodtallerken fra et stort middagsserise anskaffet i anledning Jacob Cudrios og Johanne Margrethe Bloms bryllup i 1777. Foto: Nasjonalmuseet.

der» (dvs. rist til fatene når de ble brukt som fiskefat), tre «dybe fader med laag», 36 «dybe tallerckener», 178 «stk ditto» flate tallerkener og 24 «asihetter». Det overraskende store antall tallerkener forteller at seriset etter tidens skikk var innkjøpt for servering på såkalt fransk maner, der festmåltidet var oppdelt i flere serveringer som hver inneholdt et større antall retter. Hver gang en servering ble erstattet med en ny servering fikk gjestene nye tallerkener. I tillegg til disse servisedelene inneholdt kjøkkenkammeret to «stk høye steenstager» foruten en mengde annet av andre materialer.

Av annet stentøy ble det i storstuen (rommet som nå er på Folkemuseet) oppbevart et «sett rød-blommet Steentoi bestaaende af en caffekande med fod, en thekande, en spylkom, en sukkerbolle med laag, en flødekande, 12 par smaae kopper og 12 kruser». Videre nevnes et «sætt finere ditto bestaaende af 2 coffekander, 2 theekander, 2 sukkerboller med laag, 3 Spøllboller, 2 theedaaser, 2 flødekander, 2 dusin 3 par kopper (dvs. 27 stk), «1 rundt ashiettefad med laag».

I tillegg inneholdt spiskammeret 28 «dybe hvide steen tallerkener», tre «st ovale hvide flade steen fad», to «hvide dybe steen fad», tre «brøstfælige ditto», et «gaml ovalt steenfad med laag», en «brøstfællig guul tarin med laag» og en «steen vaskevands bolle med muge».

Auksjonskatalogens skjematisk oppramsing av de ulike gjenstander gjør at det ikke er mulig å identifisere museets tallerken blant disse. Vi må derfor nøye oss med å anta. Selv om tallerkenen er slitt og preget av tidens tann er det liten tvil om at den engang må ha inngått i et stort og kostbart serise. Mye av stentøyet omtalt i spiskammeret var skadet, noe som tyder på at det var i hyppig eller daglig bruk. Stemmer antagelsen om at mye av stentøyet i kjøkkenkammeret har tilhørt et større middagsserise så er sjansen stor for at Folkemuseets tallerken er en av de 24 asjettene som omtales. Mer enn en antagelse kan det ikke bli, men muligheten er der.

Geir Thomas Risåsen er kunsthistoriker og konservator i Kulturhistorisk seksjon ved Norsk Folkemuseum.

Til bords med Knud Nordberg

Mat og selskapelighet på 1700-tallet

av Geir Thomas Risåsen

Hva ble servert og spist i borgerlige norske hjem på slutten av 1700-tallet? Folkemuseet har storstuen samt en tallerken etter Knut Nordberg fra Strømmen i Arendal, men har ingen beskrivelser av hvilken mat som ble servert i hans hjem frem til hans død i 1810. Til gjengjeld gir husholdningsutstyr omtalt i hans dødsbo en liten pekepinn. Utover det finnes samtidige beskrivelser, håndskrevne oppskriftsbøker samt trykte kokebøker beregnet på et dansk-norsk publikum.

SKIPPER OG BORGER I ARENDAL

Skipper og borger av Arendal by, kunne vært Knud Nordbergs (1752-1810) minneord. Hans levetid var preget av sterk endring og økonomisk fremgang. Selv vokste Nordberg opp i trygge økonomiske kår på 1750- og tidlig 1760-tall. Han møtte 1770-årene som voksen ung mann og opplevde et Norge i sterk økonomisk vekst nesten frem til sin død i 1810. Ettertiden kom til å huske slutten av 1700-tallet og det første tiåret av 1800-tallet som «den brillante Periode, hvori Handel og Søfart florerede».¹

Slik sett døde Nordberg i tide. De gode tidene fikk en brå slutt da Danmark-Norge erklærte England krig etter engelskmennenes bombardement av København i 1807. Henrik Ibsen beskriver konsekvensene i diktet Terje Vigen: «Engelske krydsere stængte hver havn, i landet var misvækst og nød, den fattige sultet, den rige led savn».

Knud Nordberg tilhørte samfunnets privilegerte der boet etter han og hans hustru vitnet om materiell rikdom og overflod. I en alder av 27 år kjøpte han i 1779 barndomshjemmet av sin far. Ti år senere – i 1787 – giftet han seg 37 år gammel med den 26 år gamle Dorthe Christiane født Hirschholm (1761-1806). Paret fikk ingen barn, men tok i stedet til seg en nevø og en niese. Som hjelp i huset hadde Dorthe Christiane i 1801 den 23 år gamle tjenestepiken Serine Christine Jonsdatter.

HUSMODER OG TYENDE

Vi vet ikke hvordan forholdet var mellom Dorthe Christiane Nordberg og tjenestepiken Serine Christiane. 1700-tallets Norge var imidlertid et patriarkalsk samfunn der kvinnens fremste plass var i hjemmet, og der «huusmoder og tyende» sto for det meste av arbeidet. Slikt arbeid var arbeidskrevende. Ikke minst var alt arbeid knyttet til matlagning og vask/ stell av tekstiler hardt og møysommelig. Båndene som ble knyttet mellom herskapet og deres tjenere var ofte svært tette. Noen levde hele sitt voksne liv som ugifte tjenestefolk og kunne bli hos samme familie hele livet. Andre benyttet seg av de to årlige flyttedagene, som var tidspunktet en hadde lov til å si opp eller skifte arbeidsgiver. Flyttedag var i henhold til Christian Vs Norske lov satt til 14. april og 14. oktober.

Boken *Undervisning for unge Fruentimmere* fra 1801 gir følgende gode råd til den blivende husmor: «Hold hver Aften Regnskab med din Kokkepige, og lad hende vide hvad Mad, der skal laves den følgende Dag, paa det at Maden i rette Tid kan komme paa Ilden. Lad Orden og Reenlighed være dig en Hovedregel. Hold hver Maanedsdag Regnskab over dine Indtægter og

Samtidig silhuett fra Arendal med Christopher Fürst og hustruen Maren. Ekteparet sitter ved tebordet hvor det står en temaskinen eller samoar, som det kalles i Russland. Mens han røker langpipe nyter hun sin te. Ukjent kunstner.

Foto: Aust-Agder museum og arkiv.

Udgivter. See til at du faaer gudfrygtige, redelige, arbeidsomme og duelige Tjenestefolk. Vær streng imod dine Folk i hensigt til Arbejde og Orden; men i øvrigt velgiørende og kjærlig imod dem, baade hvad Mad og Drikke angaaer, som og i den daglige Omgang. Betænk at dine Tjenestefolk maa forrette strængt Arbejde, og tit ere fader- og moderløse, og have ingen anden Støtte end dig. Gjør dine Tjenestefolk ikke Livet til en Byrde med unødvendig Sjelden og Smelden. Vær i deres sunde Dage som en Moder imod dem, og naar de blive syge, saa sørg for deres Pleje, og forlad ikke de Mennesker paa deres Sygeseng, som i deres sunde Dage have tjent dig ærlig og troe. Har du Folk, som handle imod dine Befalinger, saa forestil Dem deres Pligter med kjærlige Ord; men hjælper det ikke, saa skil dig af med dem. En Kone, som vil straffe hendes Tjenestefolk ned nedrige Skjeldsord, sætter sig selv langt neden for dem. Søg mere at forbedre dem med kloge Befalinger og dit eget lærerige Exempel, end ved mange Ord. Staae selv tidlig op og væn ogsaa dine Folk til det samme, saavel som at holde Orden i Alting. Dagen er lang, naar man staaer op i rette Tid, og den bliver kun kort, naaer man sover den skjønne Morgenstund bort. Se selv etter Alting. Luk selv hver Laas til, og giv alting ud i rette Tid.»²

Kjøkkeninteriør fra Arendal omkring 1810 med underteksten «En kiærlighed mellom Dogtor Grimsgaard og hans Damme». Ukjent kunstner. Foto: Akvarell i Fürst album, PA-2140, arkiv Aust-Agder museum og arkiv, KUBEN Arendal

HVA BOET FORTELLER

Importerte nytelsesmidler som krydder, sukker, tobakk, te og kaffe var del av ekteparet Nordbergs dagligliv. De ulike krydderes vei til Norge har en lang historie og enkelte krydder kom hit allerede i middelalderen. I boet omtales ni «st sennups krucker» foruten 15 «st blaae og hvide adskillig sennups krucker». Det nevnes dessuten en «oppsats af plait med 5 flasker» foruten en «plaitered menage med 5 flasker». Dette var såkalte platmenage, dvs. bordoppsatser av sølvplett med krydder-beholdere til olje, eddik, sennep, salt og pepper. Oppsatser som

dette var et viktig element på tidens festdekkede bord.

Sukker ble produsert i koloniene. Det fantes store sukkerplansjer på de dansk-norske øyene St. Croix, St. Thomas og St. Jan i Det Karibiske hav. Arbeidskraften var slaver hentet fra Afrika. Fra midten av 1700-tallet ble det etablert egne sukkerspinnerier for raffinering av råsuikeret i flere norske byer. I Nordbergs bo omtales en «kruset sukkerklemmer», en «glatt ditto», en «sukkertang», en «suckerstrøe sølvskkee brucket 13 1/2 lodd merket B: 1770» og fem ulike sukkerboller.

Om det kun var Nordberg selv eller også hans hustru som

Knud Nordbergs storstue på Strømmen i Arendal. Han kjøpte eiendommen av sin far i 1779 og bodde her til sin død i 1810. Bildet viser malte vegger med dekor fra tidlig 1800. Da rommet ble gjenreist på museet, ble vegger og tak lutet. Foto: Norsk folkemuseum.

var tobakkbrukere vet vi ikke. På denne tiden var dette et populært nytelsesmiddel hos begge kjønn. Hjemmet hadde imidlertid rikelig utstyr relatert til tobakk. Boet omtaler en «Mærkumspipe med rør», en «blick tobacksdaase med tomt laag neri», en «steen tobacc daase med laag» (av stentøy) foruten en «bly tobacc daase». Utstyret relatert til te og kaffe fortjener et eget avsnitt.

TE OG KAFFE

Te og kaffe var nye nytelsesmidler som ble introdusert i Europa i løpet av 1500 og 1600-tallet. Frederik 3. mottok den første danske leveranse av te i 1656, mens kaffen omtales første gang i 1665. Begge deler ble raskt populært blant overklassen. Allerede i 1670-årene inngikk teblader og kaffebønner i assortimentet til veldrevne danske apotek. Særlig prester utdannet i København var tidlige tedrikkere som tok den nye drikken med seg til sine respektive prestegjeld. I epistel 91 «For og imod Te, Kaffe og Tobakk» diskuterte Ludvig Holberg (1684-1754) fordelene og ulempene ved disse forholdsvis nye eksotiske nytelsesmidlene. Hans konklusjon var: «Hvis ingen anden Nyttte var ved Thee og Café, var dog denne, at Drukken, som tilforn gik saa meget i Svang, dermed temmelig er kommen af Brug. Nu kand vore Hustruer og Døttre gjøre 10 Visiter en Eftermiddag, og komme gandske ædrue tilbage. Dette kunde ikke skee i gamle Dage, da man intet andet havde at byde de Besøgende, uden Gylden-Vand, sek, Spanskbitter-Viin, Luttendrank, og andet, hvoraf et Fruentimmer maatte i det mindste pimpe lidt, paa hvert Sted, ...».

På Nordbergs tid var te og kaffe en selvfølge i alle kondisjonerte hjem. Te hadde størst utbredelse, men også kaffen var svært populær. Dette endret seg først i siste halvdel av 1800-tallet da kaffen vant innpass i alle samfunnslag av den norske befolkning. Selv om kaffe hadde stor utbredelse

omkring 1800, forteller tidens kokebøker utførlig om hvordan den skulle tilberedes. Her var det to muligheter. Enten å koke den ufiltrert – kokekaffe – eller tilberede den som filtrert kaffe. I begge tilfeller startet man med rå kaffebønner som ble brent i panne eller kjele før de ble malt. Om kokekaffe leser vi at «den malede Kaffe bliver lagt i Kaffekjedelen, tilligemed noget revet Hjortetak, eller hvis man ikke har det, da et lille Stykke af Skinnnet af en tørre Fløndre (flyndre), derefter holder man kogendes Vand paa den, og lader den et Par Gange koge op, siden holder man den af, eller klarer den af i en anden Kande.³» Skikken med å gi kokekaffen ekstra klaring ved bruk av klareskinn var vanlig i store deler av Norge til like etter 2. verdenskrig. Til den andre metoden som beskrives brukes en egen filtertrakt hvor det plasseres et gråpapir under den malte kaffen, som så overhelles med kokende vann. Deretter får det kokende vannet «trække igjennem Papiret ned i Kanden, indtil den er fuld, saa er Kaffen, som den bør være, og ganske klar. Til et Lod (dvs. 16 gram) god Kaffe, regner man tre Kopper Vand. Ved Brændingen maae man vogte sig for, at de hverken bliver for lidet eller for meget brændte.⁴» Hos ekteparet Nordberg ble begge typer kaffe servert og boet omtaler en «tinn filterer kande».

Dette er bare en av en boets mange gjenstander relatert til te- og kaffeservering. Det omtales en «kobber thee maskin» eller samovar. Temaskiner som dette holdt vannet varmt ved at det ble fylt glødende kull i et rør i midten av vannkolben. Det vanlige var et sterkt te-konsentrat i en kanne for seg, som ble helt i koppen før den ble etterfylt med varmt vann fra temaskinen. Boet omtaler dessuten et «lidet ovalt theebord» og et «mahognie theeskriin med tilhørende øse av sølv». Det fantes dessuten en «theekande, 2 theedaaser og laag med tusk», en lakkert kaffekanne, en «blick kiele og en coffe kiele», en «enkel theekande med fast hanck» og en «bedre ditto med løs hanck», en «kobber theekiele med fast hanck» og en

Inngangspartiet til Knud Nordbergs hjem på Strømmen i Arendal. Foto: Norsk folkemuseum.

«lagneered blick coffekvern».

Mest overraskende er allikevel boets store antall te- og kaffekopper med tilhørende kanner, fløtemugger og sukkerboller både av porselen og av stentøy. Først omtales 12 «Porcelain Coffekopper», 24 tekopper, to porselensboller, fem blå og hvite porselens kontorkopper. I tillegg sto det på kjøkkenkammerset 24 par «blaa og hvite steentøys coffekopper, 2 suckerboller, 2 coffekander og to theekander, 2 thedaaser, 2 flødekander og 2 boller samt 4 ashetter».

TIL HVERDAG OG FEST

Mengden av dekketøy viser at hjemmet var godt rustet både til hverdag og fest. Det som hørte hverdagen til ble oppbevart på kjøkkenet og i spiskammeret. Det som var til fest var fordelt mellom kjøkkenkammerset og storstuen. Kjøkkenet inneholdt ti tinnfat av ulik størrelse, 12 «dype tinntallercken med brede kandter», seks tilsvarende med smale kanter, 18 «flate ditto» samt syv «forskjellige ditto». Det store antallet tinntallerkener antyder en stor husholdning også i det daglige. Vi må anta at alle i huset har spist av tinntallerkener til daglig. Det omtales kun to ølkrus av stentøy. Spiskammeret inneholdt en mengde stentøy, men der mye var skadet gjennom bruk.

Til hverdags var kostholdet hos de fleste – også hos de kondisjonerte og velstående – nøkternt og enkelt med velling, grøt, fisk og en sjelden gang kjøtt. Til fest derimot var virkeligheten en annen. Boet inneholdt to duker av lindamask med henholdsvis ti og syv servietter. I tillegg seks enklere dreiels lerrets duker foruten en «ringvevet duk» og en «gaasøyet duk».

Nordberg og hustru hadde et rikt utvalg av sølv. Av spisebestikk omtales to ulike dusin sølv spiseskjeer. Den ene

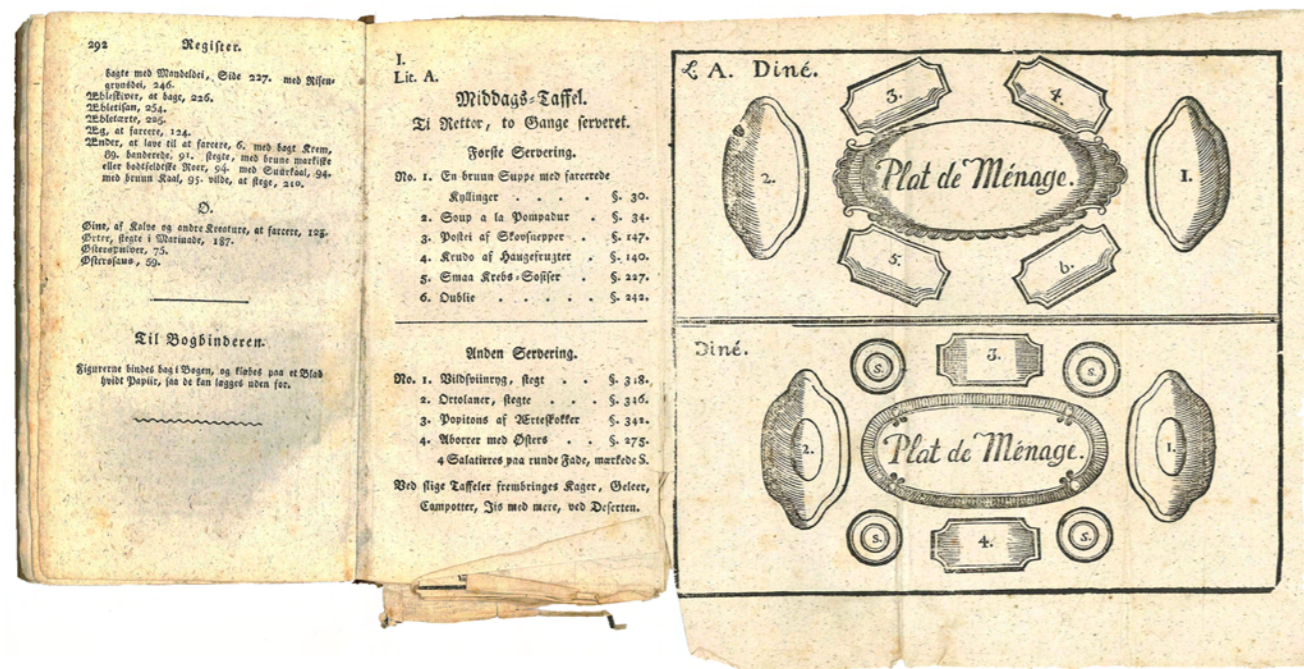
serien på 12 skjeer var merket KN, som sto for Knud Nordberg. Den andre serien på 12 skjeer var merket KNDH, som sto for Knud Nordberg og Dorthe Christiane født Hirschholm. Disse stammet antageligvis fra bryllupet i 1787. Av sølv teskjeer var 12 merket KNDH og årstallene 1788 og 1792. Seks teskjeer var datert 1794 og begges initialer, mens to sett på 6 og 9 var uten gravyr. Videre omtales 24 «sortskaftede kniver med gafler», 24 «plaitterede ditto med forskiærkniver» samt 24 «dessert». I tillegg omtales noen større skjeer (serveringsskjeer?) og en «fiskskjeer».

Til ulikt drikke fantes en «punch øse av sølv med skaft av hvals been», en «ølmug invendig forgyldt», et «rødt steen krus med sølv laag» og to «Øll mugger med hank paa og forgyldte ringer». Boet nevner også et «grønt flaskefor med 12 tyske/fylte og en tom grøn casse». Av vin nevnes en «sønderbrucket træe fouteral med 3 boutteljer portvin», en «kasse med 6 butt. (flasker) Champagne viin». Til bordet omtales 12 «st foran forgyldte buttelje (flaske) bricker». Husets glass ble oppbevart i et hjørneskap i storstuen. Her sto 5 «porter glas», 42 «wiin glas», 19 «st brennewiins glas», og fem tilsvarende. I dagligstuen ble det oppbevart et «flaskefor med 6 større og 6 mindre flasker samt 3 glass», to «slebne glaskarafler», to slepne tilsvarende foruten en stor korketrekker.

Boet inneholdt kun seks flate porselen middagstallerkener. Til gjengjeld omtales en mengde stentøy, som sannsynligvis var engelsk cremware og høyeste mote på slutten av 1700-tallet. Mesteparten av husets stentøy ble oppbevart på kjøkkenkammerset. Her nevnes åtte fruktkurver med «fodder» (skåler?), fire terriner med «føder» og lokk, to sauseskåler, 16 større og mindre fat, to fiskebunner (sannsynligvis rist til bruk på fatene ved servering av kokt fisk), tre dype fat med lokk foruten 36 dype tallerkener. Mest overraskende er hele 178 flate tallerkener. I tillegg kom 24 asjetter. Det er sannsynligvis den ene av disse asjettene som er i Folkemuseets eie. Stemmer antagelsen så inngikk de omtalte delene i et stort kremfarget middagsservise fra Wedgwood, med dekor i sort oljetrykk der hovedmotivet er Knud Nordbergs innrammede initialer. Rent stilmessig må servert være produsert omkring 1780.

DE STORE ANLEDNINGER

Oppskrifter gikk gjerne fra person til person og ble skrevet ned for hånd. En del av disse nedtegnelsene eksisterer fortsatt. Hovedinntrykket er at mange av de nedskrevne oppskriftene svarer til tilsvarende retter i tidens trykte kokebøker. Den første danske kokeboken ble trykket i 1616⁵ og den første norske så sent som i 1831.⁶ Blant bøkene etter Nordberg omtales den ufullstendige tittelen «Husmodere». Det kan ha vært forfatternavnet «huusmoder» boken sikter til, ettersom «huusmoders» to bøker ble utgitt som ett bind i 1801. I så fall har det vært disse to titlene: «Undervisning for unge Fruentimmere som selv ville besørge deres Huusholdning, og have Opsigt med Kjøkken, Kjølder og Spisekammer af egen Erfaring meddelt af en Huusmoder»⁷ samt «Undervisning for Unge Fruentimmere, som selv vil besørge deres Huusholdning, inneholdende en fuldstændig Anvisning til at koge, bage, sylte, og selv forfærdige adskillige Confiturer, Geleer og Iser, tilligemed Regler for

Anvisning fra 1796 for oppdekking av et middagstaffel med ti retter og to serveringer. De nummererte retter er gjengitt i artikkelen. Som illustrasjonen viser skulle rettene presenteres symmetrisk på bordet. Platmenagen eller bordoppsetsen for olje, eddick, salt, pepper og sennep dannet gjerne bordet midtpunkt.

Anretningen, med de dertil hørende Figurer i Kobber. Af egen Erfaring meddelt af en Huusmoder.»⁸

Disse to bøkene ble «skreven af en erfaren Huusmoder i Tyskland til eget Brug». Etter å ha blitt skrevet av en rekke ganger ble de endelig publisert. Så ble de «overleveret til en kyndig Dansk Huusmoder, som udmærkede de Stykker der vare passede med vort Lands Skik og anvendelige for vort Huusholdningsvæsen». I forordet uttrykker forleggeren sitt ønske om at boken «skal vorde ligesaa behagelig og kjærkommen for de Danske og Norske Damer». Det understrekes at boken er «indrettet ikke allene for de Fornemmes; men tillige for Middelstandens Kjøkkener, har sin Nytte og Brugbarheds Skyld vunden et ualmindelig Bifald i Danmark og Norge». Tredje utgave ble publisert i København i henholdsvis 1801 og 1796. I begge tilfeller var forfatteren som nevnt betegnet som en «Huusmoder». Bøker som dette ga ikke bare alle tenkelige råd, men var dessuten en skattkiste når det gjaldt oppskrifter beregnet på tidens finere selskapselighet. I tillegg ga bøkene råd om borddekking.

Det vanlige i Norge var at middagsrettene ble servert rett for rett. Som vi skal se var det flere utlendinger som merket seg dette ettersom det vanlige ved større middager var servering på fransk maner. Det betydde at en stor og rikholdig middag var delt opp i flere serveringer. Hver servering besto av et større antall retter, hvor den ene serveringen etterfulgte den andre. Dette er antageligvis forklaringen på at det store seriset omtalt i Nordbergs dødsbo besto av 36 dype og 178 flate tallerkener. Ved en fransk servering kunne første servering inneholde to ulike supper – en klar suppe og en legert eller jevnet suppe – foruten en rekke andre retter. Derfor kun 36 dype tallerkener. Deretter fikk alle nye tallerkener til de nye rettene som inngikk i måltidets ulike serveringer. Vi vet ikke om slik servering ble praktisert hos Nordberg, men antallet tallerkener viser at seriset var tilrettelagt for det.

Typisk for tidens festbord var at samtlige retter som inngikk i en servering ble symmetrisk plassert på bordet. Det forklarer hvorfor seriset i kjøkkenkammerset hadde åtte fruktkurver (inngikk som del av bordpynten), fire terriner med lok, 16 større og mindre fat osv. I omtalte kokebok fra 1796 finner vi forslag til middagstaffel med ti retter for to serveringer (se illustrasjon).

Første servering består av:

1. En bruun Suppe med farcerede kyllinger,
2. Soup a la Pompadur,
3. Postei af Skovsnepper,
4. Krudo af Haugefrukter,
5. Smaa Krepes-Sosiser
6. Oublie.

Annen servering består av:

1. Vildsviinryg, stekt,
2. Ortolaner, stekte,
3. Popitons af Ærteskokker
4. Aborrrer med Østers

4. Salatieres paa runde Fade, mærkede S.

Som aftenstaffel hvor seks retter serveres på en gang forslår kokeboken:

1. Kalvenyrestek,
2. Kold Postei af Vildt,
3. Kyllinger, farcerede med Oliver,
4. Ragout af Ører med farcerede Øine,
5. Gratien af Blomkaal,
6. Sandart med Robertsaus,

2. Salatieres, mærkede S.
2. Desserttallerkener, merkede D.S.

Asjett med Knud Nordbergs initialer. Den var antageligvis del av Knud Nordbergs store creamware middagsservise bestilt hos Wedgwood fabrikken i England. Foto: Norsk Folkemuseum.

Alternativt aftenaffel hvor det serveres seks retter på en gang:

1. Kyllinger, stekte,
 2. Kompott af Duer,
 3. Grillede Geder med Sardellesaus,
 4. Perlebønner, som Asparges tillavede,
 5. Æbler, anlagte med mandler,
 6. Kirsebær-Gelee,
2. Salatieres, mærkede S.
 4. Desserttallerkener, mærkede D.S.

Som menyene viser fantes det et stort utvalg av råvarer. Slik var det også i norske byer. Alle typer skaldyr og fisk inngikk i menyene når tilgangen var til stede. Østers ble oppbevart i forseglede tønner for å unngå at de ble raskt fordervet. Sitroner kunne oppbevares i vann for å forlenge holdbarheten, druer kunne legges ned i sagmugg. Farsemat var eksklusivt ettersom tilberedningen var tidkrevende inntil moderne kjøttkverner kom på markedet rundt 1900. Frem til da måtte kjøttet skrapes og finhakkes før det ble støtt til farse i store marmormortre. Det samme gjaldt fisk. Hakkeblokken som omtales i boet etter Nordberg ble brukt for å lage farsemat.

Ettersom maten ble tilberedt på åpen grue – foruten at mer velstående hjem hadde bakerovn – måtte kjøttet stekes i panne eller kokes i kjele. Nordbergs bo inneholdt både «rund steege pande» og en mengde jern- og kobberkjeler av ulike typer og størrelser. Større kjøttstykker som stek ble enten stekt på stekespidd i åpen grue eller det kunne stekes på ettervarmen i en bakerovn. I boet etter Nordberg omtales et «steegespid med 2 naaler». I det hele var all mat tidkrevende å tilberede. Dessuten var det viktig å nyttegjøre seg så mye som mulig av råvarene. Dette skapte selskapsretter som ikke nødvendigvis faller i smak hos moderne mennesker, som omtalte ragu av ører servert med dyreøyne fylt med kjøttfarse.

Utvalget av kaker var fortsatt beskjedent, og fikk først et oppsving med jernkomfyren fra midten av 1800-tallet. Nordbergs kjøkken inneholdt imidlertid utstyr for den vanligste baksten. Her omtales ulike puddingformer, en «brøstfællig kobber sucker brød form med lok», ti «smaa sucker brød former», en «gammel kobber æble skive pande med 7 rum» (også kalt munkepanne) og et «goderaad jern». Goro er for øvrig blant våre eldste kaker og har vært bakt uavbrutt siden 1600-tallet.

NORSK SELSKAPELIGHETEN SETT MED ANDRES ØYNE

Samtidens kilder vitner om stor selskapselig blant det norske borgerskapet. Selv om vi mangler kilder om husholdet til Dorthe Christiane Nordberg, har vi beskrivelse om den samtidige Fru Herlofine Aasille Herlofsen (1764–1839). Fru Herlofsen tilhørte en av Arendals rikeste og ledene familier. Hun «gjorde seg bemerket ved sine evner i kjøkkenet, et slikt kjøkken som hører til i et rikt handelshus med store representative oppgaver. Man har hennes oppskrifter som viser at de retter hun kunne servere husets gjester, nok kunne bidra til å øke husets ry for gjestfrihet: østersposteier, innbakte duer, skilpadde, artiskokker med tilbehør, søtsyltede grønne valnøtter og andre saker som forteller om en god forbindelse med fjerne strøk. Fru Herlofine kunne selv tilberede sjokolade av kakaobønner, ...»⁹

Særlig utlendinger på besøk i Norge har i sine optegnelser beskrevet de utallige middagsinvitasjonene. Den franske oppdagelsesreisende Kerguelen Trémarec kunne fortelle fra et besøk i Bergen i 1767: «De norske kvinner er vakre, men de har ikke megen oppdragelse. Det er mere høflighet andre steder i Norge, men over hele landet har mennene mer smak for bordets gleder enn for kjærlighetens. – De liker sterke drikker og røker meget tobakk»¹⁰

Den hollandske kaptein Conelius de Jong skriver i 1797 at han opplevde Trondhjem mer behagelig enn det stive og ikke behagelige Bergen: «De underlige retter vi kjenner fra Trondheim, såsom fisk med fløtesaus, stoffisk med rosiner, salat med sukker og sitron finnes også her, og enda noe som jeg der bare så én gang: ved sago- og byggsuppe serveres sild eller ansjos, hvortil man får en liten tallerken ved siden av sin suppetallerken. Hittil har jeg ingen kvinner sett ved bordet.»¹¹ Han fortsetter: «og ved hver tallerken fant jeg en flaske vin, som ikke bare ble drukket ut, men derpå igjen erstattet med en ny. Ved den anden begynner man å synge, og den ubehagelige musikk varer meget lenge».

I 1798 fikk Trondhjem besøk av franskmannen de La Tocnaye. «En utlending blir forbauset», skriver han, «over å se at ved større middager er det bare blomster og frukt som blir stående på bordet, rettene blir servert etter hverandre. Visstnok holder de seg dermed varmere, men middagen varer desto lenger. Ved slutten av måltidet er det skikk og bruk at den mest fremtredende blant gjestene holder en tale for verden, og det er signalet til at man reiser seg fra bordet. Når det er en utlending til stede, er det han som gir signalet. Man synger ofte ved bordet, særlig den berømte «For Norge, kjempers fødeland».¹² I Kristiansund ble han overrasket over den beskjedne rolle byens damer spilte i det selskapselige liv. Deres rolle innskrenket seg

til å passe husholdningen, servere ved bordet, aldri gå på vi-sitter, holde seg hjemme og sjelden åpne munnen. Det samme var tilfelle i Bergen. Heller ikke her kom kvinnene til syne, og de ble ikke budne noe sted. I stedet ser «man dem som hører til huset sysle beskjedent om spillebordene, servere punsj og trekke seg tilbake uten å si et ord. Ved bordet skjærer de for og deler rettene ut, og undertiden er de etter måltidet nødt til å finne seg i å bli kysset av hele det lystige selskap».

Britene Dr. Clarce og Lord Brougham besøkte Trondhjem i 1799 hvor de ledende familiene kappedes om å invitere. «Innbyggerne står gjerne opp med solen, og de spiser da en liten frokost. Kl. 9 har de en slags lunsj, som de kaller *duel* (dugwed), klokken 12 eller 1 spiser de middag. Middagen etterfølges av kaffe, og om aftenen drikker de te og spiller kort, og da serveres alltid punsj. Omkring kl. 10 spiser de i alminnelighet aftens, men går ikke tidlig til sengs.» Selv skysstasjonen på Hjerkinns serverte de reisende sort kaffe, og på gården Svenses i Biri ble de servert «en utmerket middag, hvor vi ble traktert med madeira og burgunder» uten at verten ville akseptere betaling fra de engelske gjestene.

Samme sommer var Thomas Robert Malthus på norgesbesøk. Fredag 5. juli så han de første modne markjordbær i Christiania, men bemerker at det visstnok hadde kommet noen sendinger til byen noen dager tidligere. En uke senere var han i Trondheim hvor han var på middag hos grevinne Moltke. «Vi fant et stort selskap og gikk til bords, to- eller treogtyve utenom gjestene ved et bord i et tilstøtende værelse. Middagen var en av de solideste vi hadde spist, og besto av suppe, høns, skinke, fisk og nesten halvparten av en stekt kalv, foruten mindre retter. Til dessert fikk vi en overflod av markjordbær og digre boller med fløte.»¹⁵

FLØTEVAFLER, OPPSKRIFT FRA 1796

- ½ pot dvs. 0,5 liter fløte
- ½ pot dvs. 0,5 liter melk
- 4 eggeplommer, tilsvarer 2 moderne eggeplommer
- 4 eggehvitte, tilsvarer 2 moderne som stivpiskes
- ½ pund dvs. 250 gram smør
- 3 lod dvs. 35 gr. sukker

Til slutt så mye fint mel at deigen blir noe stivere enn til eggekake. Legges enkeltvis ved siden av ildstedet til de blir harde og få en god smak ved å bestre med sukker og kanel.

Oppskriften er hentet fra boken *Undervisning for unge Fruentimmere som selv ville besøge deres Huusholdning*, København 1796.

Geir Thomas Risåsen er kunsthistoriker og konservator i Kulturhistorisk seksjon ved Norsk Folkemuseum.

NOTER

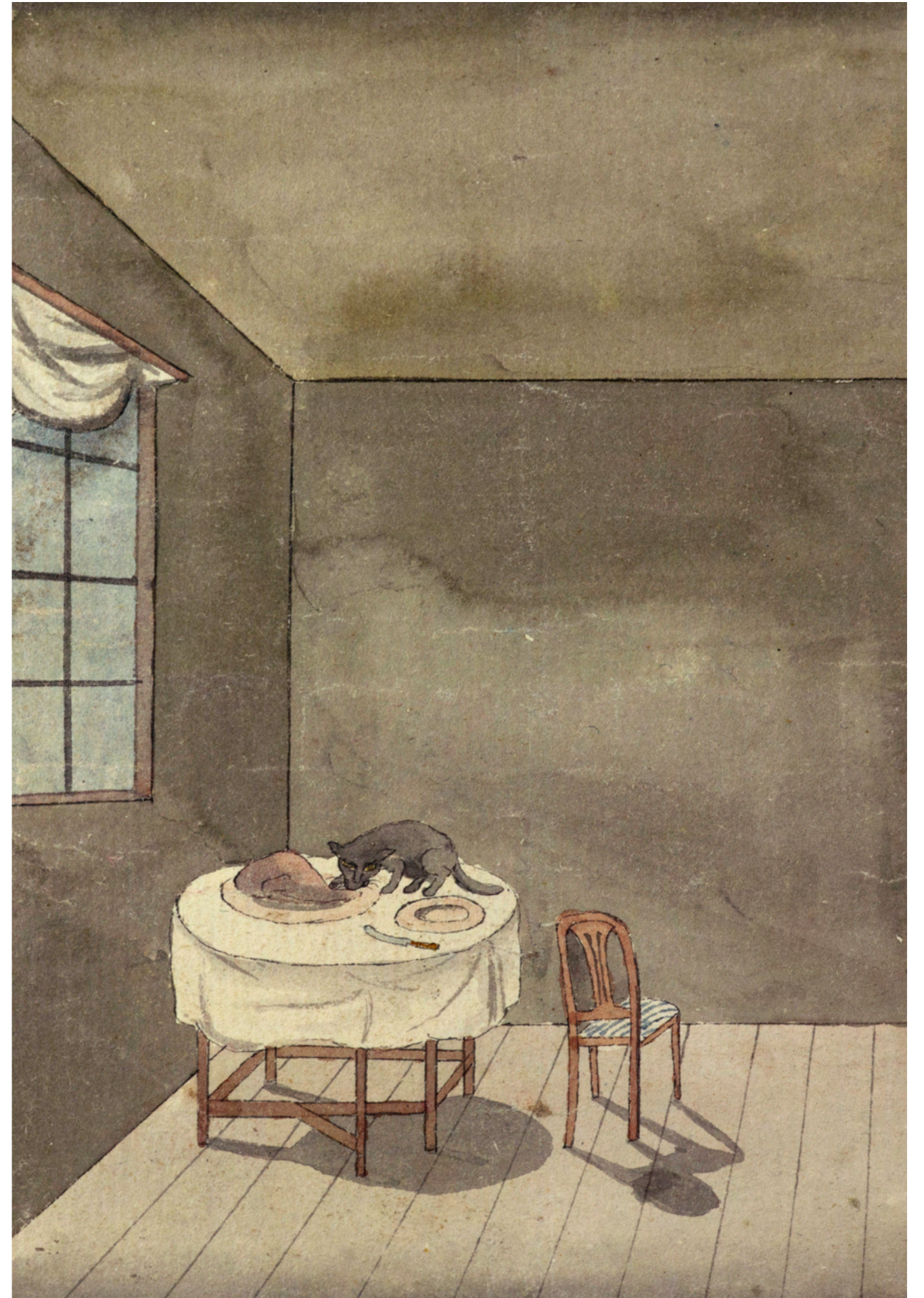
- 1 Oberstinde Rehbinder (Carine Mathea Rehbinder født Thrane): «Barndoms og Ungdomserindringer. Kristiania 1915, s. 20.
- 2 Møller, Niels: «Undervisning for unge Fruentimmere, som selv vil besøge deres Huusholdning, og have Opsigt med Kjøkken, Kjelder og Spiskammer, af egen Erfaring meddelt af en Huumoder. Oversat af Niels Møller, Ny udgave.» København 1801.
- 3 Møller, Niels: «Undervisning for unge Fruentimmere, som selv vil besøge deres Huusholdning, og have Opsigt med Kjøkken, Kjelder og Spiskammer, af egen Erfaring meddelt af en Huumoder. Oversat af Niels Møller, Ny udgave.» København 1801, s. 43.
- 4 Ibid.
- 5 Koge Bog, indeholdendis et hundrede fornødene Stycker, som ere om Brygning, Bagning, Kogen, Brendevijn oc Miød at berede saare nytteligt vdi Husholding /tc. Som tilforn icke paa vort Danske Sprock vdi Tryck er udgaaen. København 1616.
- 6 Bang, Maren Elisabeth: «Huusholdnings-Bog, indrettet efter den almindelige Brug i norske Huusholdninger.» Christiania 1831.
- 7 Publisert i København, 1801.
- 8 Publisert i København, 1796.
- 9 Diesen, Einar: «Slekten Herlofson gjennom 400 år – en Sørlandskrønike». Oslo 1973, s. 102.
- 10 Huitfeldt, Carl: «Norge i andres øyne. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år». Oslo 1970, s. 88.
- 11 Huitfeldt s. 90.
- 12 Huitfeldt s. 117.
- 13 Malthus, Thomas Robert: «Reisedagbok fra Norge 1799». Oslo 1968, s.87.

LITTERATUR:

- Oberstinde Rehbinder: *Barndoms og Ungdomserindringer*. Kristiania 1915.
- Koge Bog, indeholdendis et hundrede fornødene Stycker, som ere om Brygning, Bagning, Kogen, Brendevijn oc Miød at berede saare nytteligt vdi Husholding /tc. Som tilforn icke paa vort Danske Sprock vdi Tryck er udgaaen. København 1616. Faksimile Nationalmuseet.
- Bang, Maren Elisabeth: *Huusholdnings-Bog, indrettet efter den almindelige Brug i norske Huusholdninger*. Christiania 1831.
- Diesen, Einar: *Slekten Herlofson gjennom 400 år – en Sørlandskrønike*. Oslo 1973.
- Huitfeldt, Carl: *Norge i andres øyne. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år*. Oslo 1970.
- Undervisning for unge Fruentimmere som selv ville besøge deres Huusholdning, og have Opsigt med Kjøkken, Kjelder og Spisekammer af egen Erfaring meddelt af en Huusmoder*. København, 1801.
- Undervisning for Unge Fruentimmere, som selv vil besøge deres Huusholdning, inneheldende en fuldstændig Anvisning til at koge, bage, sylte, og selv forfærdige adskillige Confiturer, Geleer og Iser, tilligemed Regler for Anretningen, med de dertil hørende Figurer i Kobber. Af egen Erfaring meddelt af en Huusmoder*. København 1796.
- Malthus, Thomas Robert: *Reisedagbok fra Norge 1799*. Oslo 1968, s. 87.

«Katten og Gaasestegen». Samtidig akvarell fra Arendal. Ukjent kunstner.

Foto: Akvarell i Først album, PA-2140, arkiv Aust-Agder museum og arkiv, KUBEN Arendal

Luktevannshus

Kjært å eie – til nytte og nytelse

av Marit Elida Angell Berg

I Norsk Folkemuseums gjemmer finnes en samling gjenstander som kan knyttes til lukt. En gruppe gjenstander i denne «luktt-samlingen» er luktevannshus. Luktevannshusene teller til sammen 116 stykker. Alle er laget av sølv og formet på måter som gjør det mulig å fylle dem med duftemner. Gjenstandsdateringene forteller oss at det har vært stor produksjon av luktevannshus i noen tiår før og etter år 1800. Det kan tyde på at produksjon og salg av gjenstandene hadde sin «storhetstid» i denne perioden. Selv har jeg hatt gleden av å sanse, både ved å holde i hånden, beskue, og lukte lenge og vel på noen utvalgte eksemplarer luktevannshus fra Norsk Folkemuseums gjenstandsamling. Og det er klart at den sanselige erfaring disse gjenstander inviterer til er av betydning for å forstå den bruk og de situasjoner de har inngått i.

Inspirert til tenkning omkring luktevannshuset – fra ulike stank- og duft innfallsvinkler – og til å stille nye spørsmål til gjenstanden – ble jeg, da jeg leste Carl-Johan Vallgrens historiske roman *Den vidunderlige kärlekens historia* med handling fra begynnelsen av 1800-tallet. I en kort sekvens skildrer forfatteren romanfiguren dommer Kiesingen som «hållde upp vatten från emaljkanan, löddrade upp tvålen och tog fram en rakkniv. Medan han rakade sig tvekade han över huruvida det passade att använda luktcologne på en avrättning». Ja, var det passende av en dommer å dynke sin hake med godlukkt like før, i dette tilfelle, en biskop skulle henges? Sitatet pirret nysgjerrigheten. Hvordan forholdt virkelighetens sene 1700- og tidlige 1800-tall seg til lukt – til stank og duft – vond og god lukt? Og mer spesifikt, hvordan plasserte luktevannshuset seg i dette bildet?

Flytter vi oss fra romanens fiksjon til virkelighet, og et kirkebesøk i Seljord kirke, ville vi ha hørt en bondekone som sa: «Eg fekk lukte i svanshuse av Mari Nes [...] Ha eg kje fengje de, so ha eg kaame ti daana daan i daan». Sitatet, publisert i en bygdebok og gjengitt i *Norskt Bondesylv*, viser en situasjon der et luktevannshus reddet en kvinne fra besvimelse.

Med sannsynlighet var det den tunge luften i kirkerommet, forårsaket av menneskenes ånde, svette og andre kroppssutsondringer som foranlediget følelsen av å skulle besvime eller sovne. Sett i et slikt perspektiv er det en klar sammenheng mellom luktevannshus og lukt.

Til tross for at kunstindustrimuseene og de kulturhistoriske museene i Norge har en stor samling gjenstander som kan knyttes til lukt, finner vi ikke analyser som setter gjenstandene inn i en lukt-kontekstuell sammenheng. Gjennom museenes kataloger kjenner vi i de fleste tilfeller gjenstandens produsent, i enkelte tilfeller mulig eier og bruker. Men i hvilke type situasjoner har gjenstandene vært i bruk? Hvilke duftemner var de fylt med? Kan vi danne oss et mønster av de situasjoner der luktevannshus var i bruk? Og kan luktevannshus leses som odørmarkører mellom kjønn og sosial klasse?

Jeg har lest Conradine Dunkers *Gamle Dage. Erindringer og tidsbilleder* fra årene omkring 1800, Conrad Nicolai Schwachs *Erindringer af mit liv. Et tidsbilde fra Norge 1790 – 1830* og Christiane Korens *Moer Korens Dagbøger* fra årene 1808 – 1815. Ingen av verkene beskriver i særlig grad samtidens forhold til

Et «hjerne»-formet luktevannshus, rikt dekorert, med forgylte turtelduer som pryde på lokket.

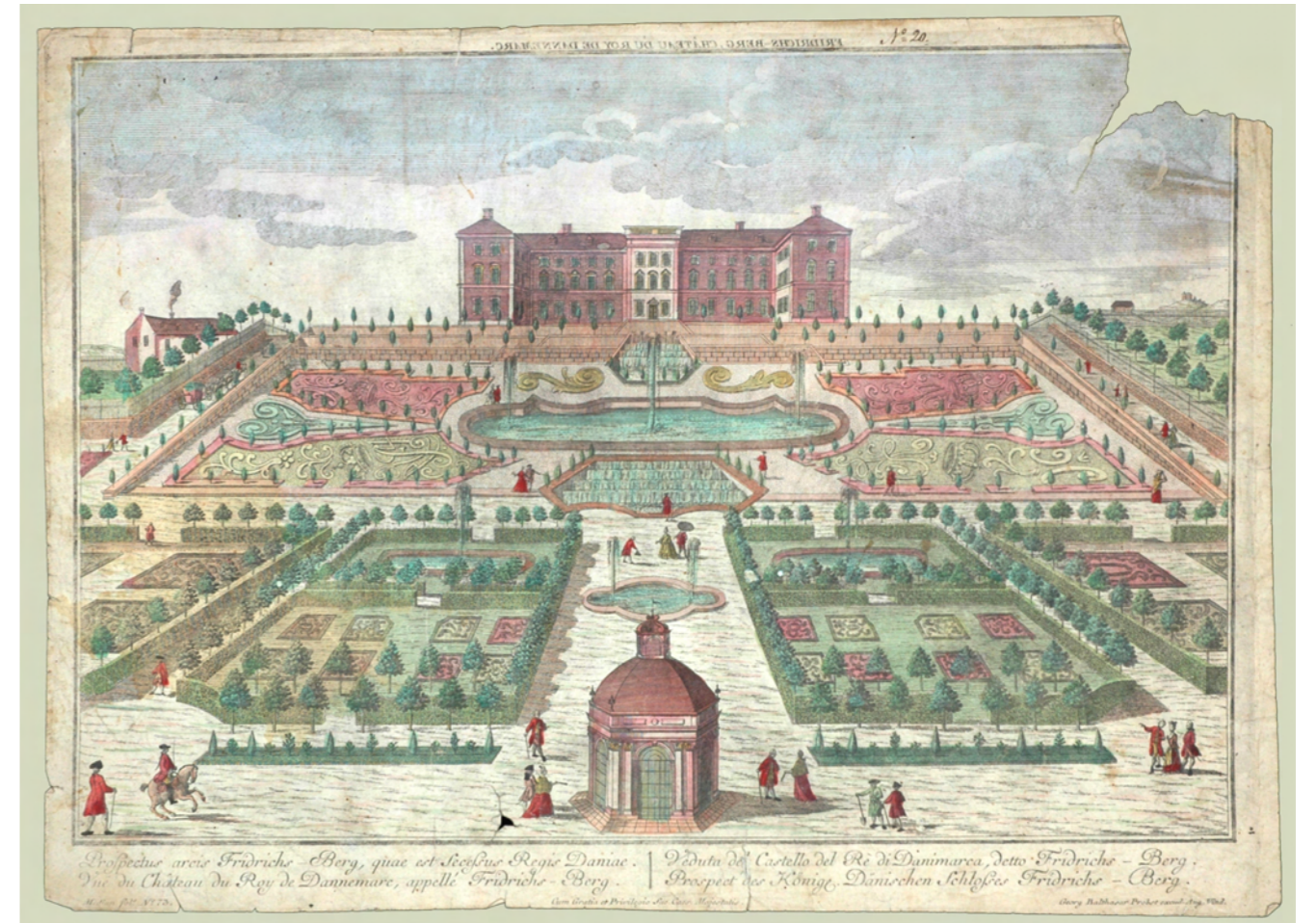
Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

gjenstander som har med lukt å gjøre. I bøkene er det få skildringer som eksplisitt tegner bilder av bruken av luktevannshus. Men ved å finlese denne litteraturen mener jeg det likevel er mulig å avdekke de situasjoner der luktevannshuset naturlig hører inn. De tre forfatteres memoarer er i så måte verdifulle kilder fordi verkene gjør det mulig å fange datidens kontekst, med de erfaringer og opplevelser mennesker har hatt i sitt forhold til fysiske omgivelser og sosialt liv, og der igjen til lukt og luktrelaterte gjenstander.

ACCESSOIRER OG GALANTERIER

Luktevannshuset tilhører en gruppe relativt små gjenstander som inngikk som en naturlig del av de kondisjonertes garderobes accessoirer og galanterier. Et karakteristisk trekk ved denne typen gjenstander er at de inneholdt og oppbevarte et duftemne enten i fast eller flytende form, det være seg eksempelvis krydder eller parfyme. I gjenstandsgruppen finner vi også vinaigretter, parfymeflasker og flakonger, parfymerte hansker, lommeterklær og lukteputer.

Til å fremstille disse varene finner vi en rekke yrkesgrupper hvor denne type gjenstander inngikk i en mer variert produksjon. Sølvsmeder, porselensfabrikanter og glassverk må nev-

nes blant de håndverksmestere og næringer som på 1700-tallet laget gjenstandsgrupper som fungerte som beholdere av lukt, mens skreddere og tekstilindustrien produserte varer som ble dynket i duft. Kunnskap om lukt og duftemner bidro også til levestandard for en rekke andre yrkesgrupper som var mer eller mindre spesialiserte på magisk, religiøs, alkimisk, hygienisk og medisinsk bruk av lukt. Vi kan nevne apotekere og leger, hanskemakere, parykkmakere, urtesamlere, tobakksbindere, krydderhandlere, konfektmakere, frisører og barberere, foruten eiere og ansatte i parfymier som fantes i Europas større byer.

1770 – 1820. Selv om luktevannshus også har vært utbredt i innlandet, viser Folkemuseets samling, og andre museers samlinger av luktevannshus, at utbredelsen har vært størst langs kysten, og da i hovedsak i kystbyene fra Vestfold og Telemark, langs Sørlandet og Vestlandet opp til Trøndelag, og videre et stykke nordover langs Nordlandskysten.

LUKTEVANNSHUS

Luktevannshus er en slags beholder bestående av hus og lokk som kan åpnes og ilegges en urt eller en svamp til å lukte på. Luktevannshuset er kjent i Norge fra slutten av 1600-tallet og gikk ut av bruk i annen halvdel av 1800-tallet. Hva som er en historisk korrekt betegnelse er ikke opplagt. Det er blitt påpekt regionale forskjeller ved at slavannshus var vanlig betegnelse på Østlandet, mens Vestlandet brukte ho-vannshus eller ho-vevannshus. Norsk Folkemuseum har registrert gjenstandene som luktevannshus, og det er den betegnelsen jeg bruker. De aller fleste av de 116 luktevannshusene er produsert i perioden

1770 – 1820. Selv om luktevannshus også har vært utbredt i innlandet, viser Folkemuseets samling, og andre museers samlinger av luktevannshus, at utbredelsen har vært størst langs kysten, og da i hovedsak i kystbyene fra Vestfold og Telemark, langs Sørlandet og Vestlandet opp til Trøndelag, og videre et stykke nordover langs Nordlandskysten.

Luktevannshus er en liten gjenstand, sjelden mer enn seks, sju centimeter lang, tre, fire centimeter bred, og ikke mer enn to, to og en halv centimeter dyp. Formmessig kan de se ut som egg, fisker, hjerter, pokaler, urner, vaser eller som en slags rocaille-formet variant.

Luktevannshus laget mot slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet er svært ofte formet som et hjerte, og ikke uvanlig er de dekorert med rokokkokartusjer, turtelduer, kroner og flammende hjerter. Bruken av dekor kan både være overdådig og svært enkel, men den er ytterst sjelden utelatt. Hjørtet er hult, laget i to halvdel, lokk og hus. Husene rommet som oftest en svamp inndynket med duftende væske. Innvendig er husene derfor forgylt, så ikke væskene skulle angripe metallet. Enkelte står på en fot, mens andre må ligge. Men det å feste luktevannshuset til midjen eller henge det i et kjede rundt halsen, som ikke var uvanlig måte å feste duftbeholdere på i

Maleriene på begge sider: Også i mer hjemlige farvann søkte eliten til landet. Kunstmaleren Peder Aadnes (1739-1793) har fanget tidens ideal i maleriets motiv – kultiverte mennesker i vakkert, kultivert landskap. Originalmaleriene tilhører Lands Museum på Dokka (Randsfjordmuseene). Begge foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Europa, synes å ha forekommet langt sjeldnere i Norge. Bare tre av museets hjerteformede luktevannshus henger i et kjede, ment brukt som en medaljong, og ingen er laget for en «chate-laine» (beltekrok).

Luktevannshusene var ofte bestillingsarbeider utført av byenes sølv- og gullsmeder. I begynnelsen av 1770-årene fikk sølvsmed Gothard Møbus i småbyen Kragerø en slik bestilling. Bestilleren var Lars Andersen, som ville gi sin tilkommende hustru Anna Maria Reicheldt et luktevannshus. Vi vet at Lars Andersen ga luktevannshuset som gave til sin tilkommende en tid før ekteskapsinngåelsen i 1774. Vi vet også at hjerteformede luktevannshus den gangen var en populær og yndet kjærstegave, mye på grunn av at hjerteformen og deler av dekoren symboliserte kjærlighet.

Jeg har forsøkt å finne ut om luktevannshuset har hatt en skandinavisk utbredelse. Nordiska Museet i Stockholm kjenner ikke gjenstanden slik den fremkommer i Norge. I Danmark derimot, er luktevannshuset, slik vi kjenner det, velkjent både i kulturhistorisk sammenheng og som nåtidig samlingsobjekt og kjært familieklenodium. Danskene sier hovedvandsæg om luktevannshus. Mange av de danske «eggene» har samme form og type dekor som de norske «husene». Likevel finner vi en langt større variasjon i form og dekor på de danske eggene, og mange av dem er mye mer rikt utsmykket enn de norske. I all variasjonen er det en type hovedvandsæg som skiller seg markant fra de andre. De såkalte «Amageræg», som både i fortid og nåtid regnes som de staseligste, mest pompøse og «snobbete» av alle typer hovedvandsæg. Velsituerte familier slo seg opp i Amagerområdet, og det lot til at noe av familieformuene ble brukt til kjøp av hovedvandsæg, det ene mer overdådig

dekorert enn det andre. Interessant i denne sammenhengen er «Moer Koren», hvis pikenavn var Christiane Birgitte Diderichsen, som trådte sine barndoms år nettopp i et slikt velbeslått Amagerhjem.

VINAGRETTER, PARFYMEFLASKER, SILKEHANSKER, LOMMETØRKLÆR OG LUKTEPUTER

Som nevnt var luktevannshuset én blant flere lukt-relaterte gjenstander samtiden betraktet som nødvendig tilbehør til garderoben. For ytterligere å sette luktevannshuset inn i en lukt-kontekst, gir jeg noen eksempler på hvordan noen av de andre accessoirene, enten de var fylt med eller satt inn med duftemner, hadde betydning i samtidens forhold til vond og god lukt.

Vinaigretter, en liten og vakker type boks, vanligvis av sølv, enkelte ganger av gull og porselen, var en annen gjenstandstype som også fungerte som beholder for duftemner. Inne i boksen, under en rist, skulle det legges en liten dott av ull eller bomull dynket i duftende væske, som man skulle lukte på. Vinaigrettene var meget populære i England og Frankrike fra midten av 1700-tallet til slutten av 1800-tallet. Overraskende nok, i lys av de forbindelser enkelte norske borgerskaps- og embetsstandsmiljøer hadde med spesielt det velstående engelske borgerskapet, finnes det ikke særlige spor etter vinaigretter i norske museumssamlinger.

I revolusjonstidens Europa økte bruken av eau de cologne, og flakongindustrien produserte parfymeflasker og -flakonger i gull, emaljé, porselen og glass til rokokkotidens velstående adel og borgerskap. Myten forteller at keiserinne Marie Antoinettes flukt fra Versailles ble forsinket med flere timer fordi hun

så innstendig ba sin parfymør Jean Francois Houbigant om å fylle opp alle de parfymeflasker som måtte med før de kunne forlate stedet. Det er foreløpig vanskelig å si noe om utbredelsen av parfymeflasker og bruken av dem i Norge. Norsk Folkemuseum har få i sin samling, men de gjenstandene vi har kan vise til en variasjon i materialbruken. Her finnes både eksempler i klart glass, i blått glass fra Gjøvik glassverk, i porselen og i sølv.

Til en velkledd rokokkvinnens «robe à la française» eller «robe à la l'anglaise» hørte tungt eller lett parfymerte silkehansker naturlig til, anvendt som duftende skjønnhetsmiddel for hendene. Det samme gjorde duftende lommeterklær, benyttet av både kvinner og menn, og av begge kjønn elegant holdt i hånden mellom to fingre, alltid lett tilgjengelig for nesen, enten man befant seg inne eller utendørs. Til denne tekstilgruppen hører også vakre broderte lukteputer. Her skal mange kvinner ikke nøyd seg med en, men hatt mengder av små puter sydd fast i klærne på de mest tenkelige og utenkelige steder. Alternativt var de festet til klærne med bånd, eller lå i de løse lommene som var gjemt i skjørtene. Putene kunne også ligge fremme i rommet, vakre som de var, til beskuelse og velbehag for flere sanser. Selv om disse tekstilene har vært pent brukt, er de laget av forgjengelige materialer. Fiberslitte og falmete hansker, lommeterklær og lukteputer, med tiden også passé i stil og mote, ble antakeligvis funnet for umoderne, lite attraktive og unødvendige å anvende i det daglige av nye generasjoner brukere. Disse argumentene, sammen med den faktor at tekstiler gjerne ble gjenbrukt og omformet til nye produkter, kan være grunner til at disse tekstilproduktene ikke i større omfang ble tatt vare på som de var.

Vi ser at samtiden har omgitt seg med en type gjenstander

som kan knyttes til lukt. Gjenstandene har form og dekor fra tidens stil og mote, men med preg av individualitet, og de kan karakteriseres som personlige og private. I hvert fall luktevannshusene ble gitt som gaver. Sammen med vinaigretter og parfymeflasker kan også luktevannshus stilles ut og beskues, og viser i kraft av sin estetiske dimensjon eierens sosiale status.

I dag har Europa et noenlunde sammenfallende syn på hva som illegges begrepene «god» og «vond» lukt, selv om enkelte kulturforskjeller finnes. En engelskmann kan (og kunne mot slutten av 1700-tallet), noe som er (og var) helt utenkelig i andre europeiske land, lukte lavendel, en duft som i England blir (og ble) oppfattet som frisk, mandig og attraktiv. Nåtidens allmenne oppfattelse om lukt, og synet på lukts påvirkning på menneskers velvære, helse og sosiale posisjon oppsto mot slutten av 1700-tallet, og det var borgerskapet som påtok seg oppgaven med å fronte de nye idealene datidens elite etablerte. Sentralt i prosessen med å etablere en annen og ny lukstens orden sto beskrivelser av luftens tilstand. Til nå hadde luft vært luft. Fra nå av karakteriserte samtidens elite luft som enten syk eller frisk, der den syke luften stinket og den friske luften duftet, og «the ideal of pure air» ble rettesnoren for borgerskapets gjøren og laden.

OM SAMTIDENS FORHOLD TIL LUKT – STANK OG DUFT

Den franske historikeren Alain Corbins verk *Le miasme et la jonquille* er en inngående studie av periodens forhold til lukt, særlig borgerskapets, i Frankrike generelt og Paris spesielt. Corbin bygger sine teorier på blant annet samtidens franske medisinske litteratur, på sykehusjournaler og filosofiske tekster, og på memoarlitteratur og skjønnlitteratur.

Luktevannshuset liggende i forkant luktet av en fyldig og søtlig lukt. Snusdåsen kan en gang i tiden ha vært fylt med snustobakk tilsatt Ammons salt og hjortetakksalt.

Luktevannshuset stående på fot lukket svært stikkende av nellik.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Det var ikke bare Paris som stinket. Også i det hjemlige Christiania luktet det vondt, fra enkelte yrkesgrupper, fra husholdninger og fra husdyr, som alle la igjen sine rester, sitt avfall og sine ekskrementer i byens streder, gater og torg, der også spillvannet rant ut og blandet seg med søppel og avføring. På begynnelsen av 1800-tallet ble byens mange forsteder, som Pipervikstranda og terrenget nedenfor Piperviksbakken, brukt som borgerskapets søppeloppfyllingsplass, og møkk og søppel fra byens bedre strøk dyngnet seg opp sammen med forstadsbeboernes eget avfall. Så sent som i 1838 ble området fremdeles beskrevet som «en ved Urenlighed Ækkel og stinkende Strækning».

Corbin hevder at det er samtidens gjentatte vitenskapelige og filosofiske beskrivelser av den stinkende luften i byene, definert som syk luft, som gradvis førte til endringer i borgerskapets syn på og oppfattelser om lukt. Borgerskapets mentalitetssending innledet til en ny og moderne sensitivitet for lukt, der stanken i byene representerte det syke, farlige og frastøtende. Vender vi fokus mot luktevannshuset kan vi anta, selv om jeg ikke har tekstkilder på dette, at gjenstandene har hatt sin funksjon i sammenhenger der byens finere neser ble utsatt for stanken fra de ekskrement- og søppelbefengte gatene i byene. Både som beskyttelse mot stank og forsikring mot syk luft kan vi anta at kondisjonerte kvinner holdt et duftende luktevanns-

hus under nesene i sine anstrengelser for å holde stanken fra gata på avstand.

1700-tallets mennesker hadde en sterk redsel for sykdom og død, og var i sin tro overbevist om at sykdommer på noe dunkelt vis lot seg overføre via stinkende, syk luft. Legevitenskapen bygget opp under teorier om at også stanken fra menneskene, på samme måten som den fra byene, var noe farlig, noe sykkelig, og et resultat av forråttelse. Særlig gjaldt det stanken fra svette og kjønnslukter, og den fra raping og tarmluft. Kampen mot «miasma» – stinkende og farlige utsondringer – utviklet seg til en fobi på 1700-tallet.

Til nå hadde folk hatt magi og religion som beskyttelse mot den ytre faren, mot stanken fra gata. Men nå kom faren innenfra en selv. En råttent kropp i et råttent legeme. En rap og en fis bekreftet de grusomste mistanker, og det ble tabu å slippe været. Folk utviklet den største redsel for hverandres pust og ånde. Ikke engang i de store europeiske teatrene og salongene, der borgerskap og adel var blant sine egne, kjente de seg trygge for miasmens vederstyggeligheter. Det er i denne sammenheng vi må se bruken av parfymeflasker og parfymeflakonger. Mange hadde et enormt forbruk av parfyme og eau de cologne, og tilsvarende ansamlinger flasker og flakonger, som uavlatelig ble fylt opp med de forskjellige dufter. En dansk portrettmaler skrev i 1794 at han en aften møtte en kamerat på gaten i

København «der utsendte en slik vellukt om sig, at han kunne spores lige fra Amagertorv til langt op ad Vimmelskaftet» (en strekning den gangen og nå på mer enn tusen meter). Vellukten ble dynket, slått, ja, direkte helt, rett på kroppen, i mengder vi i dag ikke forbinder med bruken av parfyme, anvendt både som middel mot bekvempelse av miasma, og til velbehag og nytelse.

Den nye borgerlige sensitiviteten for lukt endret også 1700-tallsmenneskets oppfatninger om personlig hygiene, der eliten skapte et bilde av borgerskapet som renere enn andre, bygget på det tidligere nevnte «ideal of pure air» praktisert som «lukter det godt så er det også rent». Neddynket i mengder av godlukt, alle slags sorter pudder og parfymes, omga borgerskapet seg med et ideal av optisk renslighet. Samtidens dannede klasse etablerte det jeg vil kalle en luktkodeks knyttet til personlig hygiene og sosial status. Og det er i en slik lukters orden vi kan lese at enkelte lukter i luktevannshusene kan ses i lys av forestillinger knyttet til kjønn og sosial klasse. Eksempelvis var det animaliske duftemnet musk mye brukt i alle sosiale sjikt, være seg i Norge eller i Europa i 1770- og -80-årene. Men rundt 1800 degraderte borgerskapet musk til å bli en duft med lav sosial prestisje. I kampen mot farlig lukt fikk muskduften karakter av å være rå og vill. I dette kan vi legge redselen for animaliske, stinkende utsondringer og lukters etter sigende assosiasjon til dyriske drifter knyttet til seksualitet. Musk ble betegnet som et afrodisiakum, og skulle vekke eller forsterke kjønnsdriften. At prostituerte brukte musk skal ha medført til tabueringen av duftemnet. I det dannet selskap passet duften ikke lenger naturlig inn, og forekom odør av musk i de bedrestiltes krets, ble det straks fattet mistanke til vedkommende persons personlige hygiene og sosiale status. Isteden ønsket borgerskapet å knytte de rene, friske blomsterduftene, som lavendel og sjasmin, og fioler og roser til sitt kvinneideal. Den borgerlige mentaliteten la derfor sin elsk på utvalgte vegetabiliske duftemner som utsondret lette blomsterdufter, og knyttet duftene til feminine konnotasjoner, eksempelvis utsondret rosenvann noe rent og uskyldig, og sjasmin noe yndig og feminint.

Borgerskapet deltok i et svært omfattende selskapsliv, der oppvarning og traktement alltid hørte til. Selv om kvinnene var mer måteholdene enn mennene med hensyn til inntak av mat og drikke, spiste også de hyppige måltider, nøt sine drikkevarer og satt lenge til bords. Når vi kombinerer slike fakta med datidens kvinnelige draktmote, med stramt snørte korsetter, er det som om også vi kan kjenne det kroppslige ubehaget mange må ha erfart.

Samtiden vektla kvinner et kokett feminint raffinement med dertil hørende besvimelse. I et slikt perspektiv hadde luktevannshuset fylt med et egnet duftemne en klar funksjon som oppvåkingsmiddel. Brukt mot hodepine og som oppvåkingsmiddel ved besvimelse er det imidlertid vanskelig å forestille seg luktevannshuset fylt med de mer sarte moteduftene. Vi må kunne tro at luktesalt brukt i luktevannshus mer ga den ønskete virkningen når vi vet hvilke stoffer luktesalt, kjent fra 1775, var tilsatt, og hvordan det virket. Ammons salt kalte 1700-tallet vår tids salmiakk. Både Ammons salt og hjortetakksalt ble brukt som tilsetningsstoffer i luktesaltet. Selv

i små mengder stimulerer salmiakk og hjortetakksalt pust og sirkulasjon. Lukten går direkte opp i hjernen og virker umiddelbart oppkvikkende mot hodepine og besvimelse.

Luktevannshuset har i sin samtid vært i bruk. De har vært nødvendige, og de har vært nytelse. De har vist sosial posisjon, og kan leses som odørmarkører mellom klasser og mellom kjønn. Forfatteren Carl-Johan Vallgren valgte i romanen *Den vidunderlige kärlekens historia* å stille seg åpen til om det passet seg en dommer å dynke sin hake med godlukt like før en biskop skulle henges. Ja, var det passende?

Artikkelen er utdrag fra en lengre artikkel publisert i *Tidsskrift for kulturforskning* 3, 2009.

Marit Elida Angell Berg er seksjonsleder Formidlingsseksjonen på Norsk Folkemuseum.

LITTERATUR OG TRYKTE KILDER

- Andersen, Ellen 1986. *Moden 1790 – 1840: Danske dragter*. Nyt Nordisk Forlag, København.
- Benzon, Gorm 1979. *Kærestegaver*. Thaning & Appel, Herning.
- Berge, Rikard 1925. *Norskt bondesylv*. Forlagt av Erik Gunleikson, Risør.
- Bøje, Chr. A. 1950. *Balsambøsser og hovedvandsæg*. Rosenkilde og Bagger, København.
- Classen, Constance 1993. *Worlds of sense: Exploring the senses in history and across cultures*. Routledge, London.
- Classen, Constance, Howes, David, Synnott, Anthony 1994. *Aroma: The Cultural History of smell*. Routledge, London.
- Corbin, Alain 1986. *The Foul and the Fragrant: Odor and the French Social Imagination*. Cambridge, Massachusetts.
- Dunker, Conradine B. 1871. *Gamle Dage: Erindringer og tidsbilleder*. Thieles Bogtrykkeri, København.
- Englund, Peter 2004. *Förlutenhetens landskap: Historiska essäer*. Atlantis, Stockholm. (Førsteutgaven utgitt 1991.)
- Fossberg, Jorunn 1994. *Norske sølvstempler: Gullsmedhåndverk i byene på Østlandet før 1870*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Knutsson, Johan 1995. «Kärleksgåvor». I: *Fataburen. I glädje och sorg*, s. 170-189. Nordiska Museets och Skansens årsbok. Stockholm.
- Koren, Christiane, Lindbæk, Sofie Aubert 1915. *Moer Korens dagbøger: ved Sofie Aubert Lindbæk: Bind I 1808 – 1810: Bind II 1813 – 1815*. Aschehoug, Kristiania.
- Launert, Edmund 1974. *Scent and Scent Bottles*. Barrie & Jenkins, London.
- Mellemegaard, Signe 2001. *Kroppens natur: Sundhedsoplysning og naturidealer i 250 år*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Melvold, Erik Oluf 2005. *De gamle forsteder*. [Online] www.oslobyvesvel.no.
- Myhre, Jan Eivind 2000. «Småby og hovedstad. 1814 – 1840-årene». I: *Oslo bys historie. Hovedstaden Christiania, fra 1814 til 1900, vol. 3, s. 7 – 176*. J. W. Cappelens forlag AS, Oslo. (Førsteutgaven utgitt 1990.)
- Schwach, Conrad Nicolai, Stubhaug, Arild (red) 1992. *Conrad Nicolai Schwach: Erindringer af mit Liv: Et tidsbilde fra Norge 1790 – 1830*. Kilden Forlag, Varhaug.
- Sunde, Torgunn 1999. *Festegaver, kjærestegaver, friergaver: Fra Telemark. Laget, Skien*.
- Vallgren, Carl-Johan 2003. *Den vidunderliga kärlekens historia*. Albert Bonniers Förlag AB, Stockholm. (Førsteutgaven utgitt 2002.)

Fengslende fortellinger

En samling fangeportretter fra Buskerud 1866–1872

av Kari Telste

«Vi kunne dra til Amerika!» Oluf ser spent på Lars. En mørk novemberkveld sitter de to kameratene i ei skjenkestue i Drammen. Året er 1869. Oluf Christoffersen er 19 år, og i to år har han vært ansatt på kontoret i byggefirmaet til sivilingeniør Falck i Drammen. Nå har han lomma full av penger. Beruset av øl og rikdom ser han for seg at drømmen om Amerika kan bli til virkelighet. Senere var de to kameratene uenige om hva de egentlig hadde tenkt. Før jeg forteller hva som skjedde videre med Oluf og Lars, skal jeg se nærmere på historien bak Norsk Folkemuseums samling av fangeportretter, som nå er lagt ut på Digitalt museum.

GJEMT I AMTMANNENS SKRIVEPULT

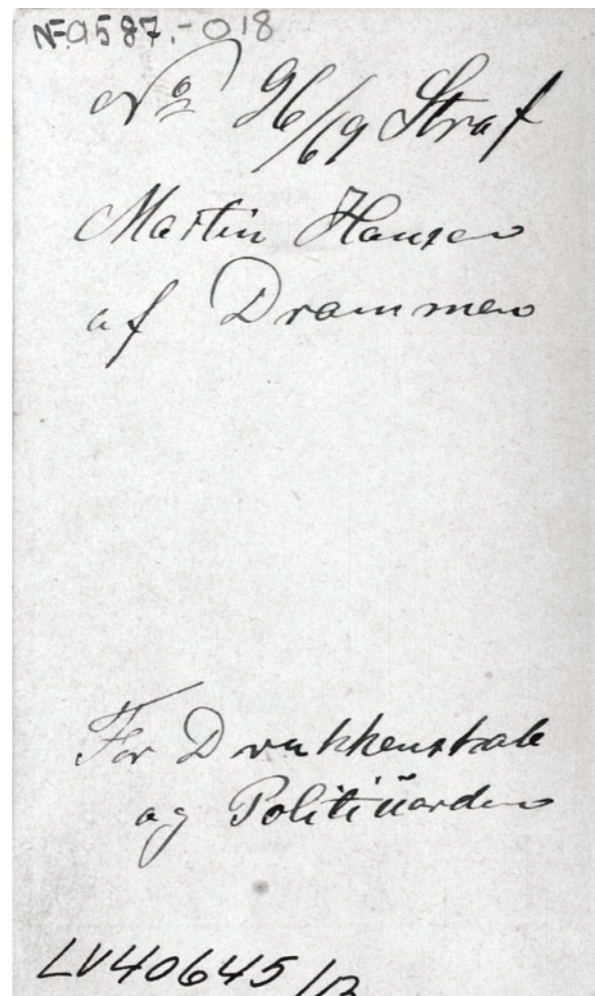
I 1919 ble en gammel skrivepult gitt i gave til museet fra amtmannskontoret i Buskerud. Gjenglemte i pulten lå 123 små portretter, tatt i omgivelser som minner om et fotoatelier. Borgerlige rekvisitter som bord, stol og draperier virker riktignok noe slitt, men minner likevel om det som var vanlig på tidens populære visittkortfotografier. I 1860-årene fikk disse sitt store gjennombrudd i borgerlige kretser.

Flere ting røper at dette ikke er vanlige visittkortfotografier. Den loslitte klesdrakten mange bærer virker malplassert i det fordums elegante interiøret. Enkelte ser frimodig inn i kameraet, men de fleste virker ansente, holder hendene forknytt i fanget eller foldet beskyttende over brystet. Et usikkert blikk røper at dette var et første – og ganske sikkert ufrivillig – møte med fotografen.

Snur vi bildene, ser vi at det dreier seg om varetekts- og straffanger fra Buskerud. På baksiden er det notert fangenummer, år, navn, sted og lovbrudd. Mange kom fra Drammen, og ellers fra Eiker, Modum, Lier, Sigdal, Eggedal og Numedal. Flesteparten – hele 105 – er menn, og de hadde gjort seg skyldig i et bredt spekter av lovbrudd. Tyveri, ordensforstyrrelser, slagsmål og tigging går igjen, men bare ett drap er registrert. De 18 kvinnene viser et annet mønster. De hadde enten gjort seg skyldig i tyveri eller brudd på 1800-tallets sedelighetslovgivning. Det siste dreide seg som regel om at de hadde flyttet sammen med en mann før vielsen, eller fått tre eller flere barn utenfor ekteskap.

Den nye fototeknikken viste seg som et velegnet verktøy for å identifisere og registrere lovbrøttere, og ble snart tatt i bruk av politi- og fengselsvesen i hele Europa. Allerede i 1866 begynte politikammeret i Kristiania regelmessig å fotografere arrestanter. Portrettene i Norsk Folkemuseums samling viser – som vi skal se – at en tilsvarende praksis ble innført omtrent samtidig i Buskerud.

Ut over de knappe opplysningene på baksiden, er lite kjent om disse portrettene. Hvor var de tatt, og hvem var fotografen? Hvorfor ble akkurat disse fangene fotografert, og hvorfor på denne måten? Hvilke skjebner skjulte seg bak portrettene? For å få svar på spørsmålene, ble informasjonen på baksiden brukt til å oppspore opplysninger i rettsaker og fangeprotokoller, kirkebøker, folketellinger og andre kilder. Dermed ble det også mulig å finne ut hvordan portrettet av Oluf Christoffersen havnet i Norsk Folkemuseums samling.

Over og til høyre: Denne gutten var en av flere mannlige fanger – de fleste unge – som ble satt inn for ordensforstyrrelser, gjerne ledsaget av slagsmål. På baksiden er det notert at han er straffet som nr. 96 i 1869, heter Martin Hansen, er fra Drammen, og soner for «Drukkenstale og Polituorden». Martin er kledd i en genser som minner om islender, slitte rutete bukser, skyggelue og hvitt skjerf, og ser nesten litt moderne ut i ansiktsuttrykk og kroppsholdning. Ettersom det er flere hull i seriene med rettsprotokoller fra Drammen, var det dessverre ikke mulig å finne flere opplysninger om ham. Foto: Norsk Folkemuseum

DRØMMEN OM AMERIKA

Unggutt Oluf var bare en av mange menn og kvinner som bar på drømmen om Amerika. Fra hele Europa dro de i tusentall over Atlanteren for å prøve lykken. Brevene de sendte hjem lokket med eventyrlige forhold: lønna var bedre enn i gamlelandet, det gikk an å arbeide seg opp og fram i verden, og det var adgang til jord. Oluf var sønn av en tomtearbeider i Drammen. Kontorstillingen hos Falck, der han førte bøker, utleverte materialer og var regningsbud, var nok et skritt oppover på den sosiale stigen. Men i det fjerne lokket Amerika!

Mens sivilingeniør Falck var på reise i utlandet, tok Oluf et skjebnesvangert valg. Falck hadde nemlig gitt ham i oppdrag å kreve inn tre små fordringer for firmaet. Isteden hadde Oluf vært hos alle som skyldte Falck penger, og samlet seg en liten formue. Dermed var veien kort til å starte reisen til Amerika. Under påskudd av at de ville inn til jentene en tur, fant de to kameratene en vognmann på torget: «Til Kristiania!»

I hovedstaden spanderte de på seg en natt på hotell. Dagen etter gikk de ned på havna. Ville de få skipsleilighet til Amerika? Dette var ikke fullt så enkelt som de hadde forestilt seg. De måtte nemlig innom emigrantkontoret. Dermed fikk Lars kalde føtter – han ville hjem til Drammen. For Oluf var det ikke lenger noen vei tilbake. Over en øl skrev de to kameratene en emigrantattest og Oluf undertegnet den med navnet til politimesteren i Drammen. Attesten ville han bruke for å komme seg om bord på en amerikabåt i Gøteborg.

På Østbanen hoppet Oluf på et tog til Sverige, men ved ankomst Arvika visste han ikke helt hvor han var. Han gikk av toget, men hvor skulle han ta veien? Han begynte å vandre nedover en landevei, men da det ble mørkt angret han mer og mer. Morgenen etter tok han slukøret toget tilbake til Kristiania. Der ventet politiet. Tilbake i Drammen måtte han stå til rette for å ha underslått penger fra Falck og forfalsket en emigrantattest, til alt overmål med politimesterens signatur.

Portrett av Oluf Christoffersen fra Drammen. Oluf er kledd i bukser av lyst tøy, vest, jakke, skjerf og hatt. Jakken er preget av 1860-årenes mote. Hatten hans er antakelig ganske ny, for stive filthatter hvor pullen var tilnærmet flat på toppen var svært populære omkring 1870. Foto: Norsk Folkemuseum

Disse staute politikonstablene er fotografert utenfor emigrantkontoret i Kristiania.

Foto: Norsk Folkemuseum/Anders Beer Wilse

HVOR ER PORTRETTENE TATT?

Hvilken dom Oluf fikk er fortsatt ukjent, men dømt ble han. På baksiden av hans portrett er det nemlig notert «No. 10/70 Straf» for å ha forbrutt seg mot kapitler og paragrafer i kriminalloven av 1842, som omhandlet underslag og dokumentfalsk. Dermed vet vi at Oluf ble innsatt i fengsel tidlig i 1870. Men hvilket fengsel satt han i? Nærmere halvparten av fangene som er fotografert – 50 av 123 – kom fra Drammen. Derfor var det nærliggende å tenke at de var tatt ved Drammen politikammer, og at arrestanter fra andre distrikter ble fotografert mens de sonet der. Men det viste seg snart at dette ikke kunne stemme.

Drammen fikk nytt fengsel i 1864, men dette ble ødelagt i bybrannen i juli 1866. Samtidig sto et nytt distriktsfengsel klar til å ta imot sine første fanger i Hokksund, bare 20 kilometer fra Drammen. Dette var del av en større satsing på distriktsfengsler i Norge. Mellom 1862 og 1868 ble det reist hele 56 nye distriktsfengsler, alle bygd etter samme tegninger, men i tre forskjellige størrelser.

Fengslet i Hokksund var av middels størrelse, og kunne ta opptil 24 fanger. Bestyrer, vaktmester og slutter (fangevokter) var blitt ansatt våren 1866. Varetektsfangeprotokollen viser at den første fangen ble satt inn om kvelden 16. juli 1866. Dette var varetektsfange «No 1» Hans Hansen fra Bamble, innsatt av politimesteren i Drammen for «Formodentlig Tyveri under Brand i Drammen». Tre uker senere var han dømt og sendt videre til Botsfengslet. Deretter fulgte en strøm av fanger fra Drammen, og det kunne til tider bli trangt om plassen. Fangestrømmen opphørte først i 1870, da fengslet i Drammen var gjenreist.

Portrettsamlingen inneholder ikke fotografier av de første varetektsfangene, bortsett fra fange «No 9», Iver Iversen fra Drammen. Baksiden av portrettet mangler årstall, men fangeprotokollen viser at han ble satt inn i august 1866 av politimesteren i Drammen for tyveri av to ur. Dette tyder på at Hokksund distriktsfengsel begynte å fotografere fanger med en gang.

Distriktsfengslet i Hokksund. I den lave bygningen i forgrunnen var det rettslokale og familieboli for vaktmesteren, mens den høye bygningen vi skimter bakfor rommet cellefengsel. I Hokksund var det 16 eneceller, to fellesrom med plass til tre fanger hver og to straffearrest- og gjeldsfangerom.

Foto: Eiker Arkiv/Narve Skarpmoen

Følgelig kan vi slutte at samlingen ved Norsk Folkemuseum viser et utsnitt av en fotograferingspraksis som startet samme år som i Kristiania.

Fangenumrene på baksiden av bildene gir inntrykk av at det bare var et lite og tilfeldig utvalg som ble fotografert. Portrettene for året 1868 har nummer som varierer fra «Str. no. 9/68» til «Str. no. 213/68». Fangene ble ført fortløpende inn i fangeprotokollene, og selv om straffangeprotokollen mangler, kan vi konkludere med at mer enn 200 straffanger sonet i Hokksund dette året. Bare for 29 av disse er det bevart fotografier. Variasjonen i fangenummer viser at fotograferingen var spredt utover hele året, noe som tyder på at det dreier seg om mer enn en tilfeldig og sporadisk fotograferingspraksis. Bare en brøkdel av fangeportrettene fra Hokksund er tatt vare på, nemlig den lille esken som tilfeldigvis var gjenglemmt i amtmannens skrivepult.

PÅ SPORET AV EN UKJENT FOTOGRAF

I Kristiania ble de innsatte fotografert av politikammerets faste fotograf som ble leid inn fra 1866. Det rikholdige dokumentarkivet til distriktsfengslet i Hokksund inneholdt ingen spor etter tilsvarende avtale med innleid fotograf. Kunne fotografen likevel la seg oppspore? Tidligere har det vært antatt at portrettene i Folkemuseets samling ble tatt i fotoatelieret til Carl Thorkildsen, som på denne tiden var etablert som fotograf i Drammen. I så fall må han ha fotografert fangene fra Drammen før de ble transportert til Hokksund. Men er det sannsynlig at fanger fra andre steder i Buskerud ble transportert motsatt vei

I 1919 fikk Norsk Folkemuseum denne skrivepulten i gave av amtmann Platou i Buskerud. Den skal ha vært benyttet ved amtmannskontoret i Drammen siden 1830, kanskje enda lenger tilbake. Kanskje tyder den gjenglemte esken med fangeportretter på at pulten var gått ut av bruk allerede i 1872?

Foto: Norsk Folkemuseum

Disse tre portrettene er tatt på en litt annen måte enn resten. Portrettet av Paul Ragnval Larsen fra Modum, dømt for ulovlig felling av elg, er ett av tre bilder fra høsten 1871 som er tatt i halvfigur, sannsynligvis av en annen fotograf enn Nils J. Engebretsen. Stolen er den samme, men bord og draperier er fjernet, og den portretterte fyller hele bildet. To portretter fra tidlig i 1872 er igjen tatt i helfigur og på litt avstand. Kanskje inspirert av fotografen bak portrettene høsten før har Engebretsen gjort en liten endring og fjernet bordet. I midten ser vi Lina Marthe Thora – kalt Torine – Torgersdatter fra Skotselv i Eiker, som ble arrestert for tyveri og tigging i februar 1872. Under forhøret ble det avdekket at hun levde sammen med mannen til høyre, Johan Johannessen, som umiddelbart ble satt i varetekt for ulovlig samliv. Foto: Norsk Folkemuseum

for fotografering i hans atelier i Drammen? Alle fotografiene har nøyaktig samme rekvisitter, og med unntak av fem bilder fra 1871 og 1872 er de komponert på samme måte. Dette tyder på at alle portrettene – i hvert fall til ut i 1871 – er tatt av én og samme fotograf.

I folketellingen 1865 er det en fotograf i Hokksund: Nils J. Engebretsen, «Strandsidder, Fothografist», bosatt på Sundbakken under prestegården. Han var 29 år gammel og gift med Oliane på 25 år, men hadde ingen barn. Kanskje tyder de slitte stilmøblene på at bildene er tatt av en fotograf i etableringsfasen? Engebretsen kunne likevel ikke knyttes til fangeportrettene før han med sin Oliane dukket opp i folketellingen 1875 for Skedsmo. Da var han ikke lenger fotograf, men fullmektig ved Nitelvns Dampsag, og etablert med fire barn og tjenestepike. Familien måtte nylig ha flyttet til Skedsmo, ettersom fødestedet for alle fire barn – født fra 1866 til 1873 – var Eiker. Ved dåpen har presten i Eiker oppgitt fars yrke som vaktmester, og familiens bosted: fengslet i Hokksund!

En ny sjekk av fengselsjournalen bekreftet ganske riktig at Nils Jacob Engebretsen ble ansatt som vaktmester våren 1866 i skarp konkurranse med andre søkere. Han var altså på plass da de første fangene ble satt inn i juli samme år. Engebretsen var sagmestersønn fra Eiker, og hadde gode attester for orden og pålitelighet fra tidligere arbeidsgivere. Det som likevel ble utslagsgivende var «den Omstendighed, at han er Fotograf og at hans Kundskaber i mange Tilfælde vil kunne være af Vigtig-

hed ved Fængslet». Det ble altså lagt avgjørende vekt på at han behersket det nye, moderne mediet.

FOTOGRAFENS KOMPOSISJONER

Nils J. Engebretsen ser ikke ut til å ha hatt noen lang karriere som fotograf. Kanskje søkte han vaktmesterposten i fengslet fordi det var vanskelig å gjøre fotografering til et levebrød? Sannsynligvis har han tatt med seg stilmøbler, gulvteppe og draperier til fengslet, og arrangert dem slik at omgivelsene skal minne om et fotoatelier.

De bevarte fotografiene dekker perioden fra august 1866 til februar 1872. Engebretsen ser ut til å ha fotografert så å si alle fanger på samme måte, i de samme omgivelsene, og med de samme møblene. Riktignok mangler draperi og gulvtepper på ett par bilder, og isteden trer en naken vegg og gulvplanke fram. Disse avvikene er marginale sammenlignet med en endring som kan påvises på fem av de bevarte portrettene. Fangenumre og årstall på baksiden viser at disse må være de siste i den bevarte samlingen. Tre av bildene har en såpass markant forskjell i komposisjonen at Engebretsen neppe kan ha tatt dem. Straffangenumrene tyder på at de er tatt mot slutten av året 1871. Kanskje hadde fengslet besøk av en mer profesjonell fotograf denne høsten? Ser vi nærmere på de to portrettene som er tatt tidlig i 1872, er det mye som tyder på at Engebretsen igjen befinner seg bak kameraet selv om han nå har endret litt på komposisjonen.

Anthonette Christiane Hansdatter fra Drammen var bare 16 år gammel da hun måtte sone 32 dager i fengsel for tyveri av et par støvler og kalosjer fra en kiste i et pikekammers. Umiddelbart etter at hun slapp ut, ble hun på nytt arrestert for å ha holdt sitt «Legeme tilfals for Utugt» - den tids betegnelse for prostitusjon. Denne gangen fikk hun 20 dager i fengsel, med pålegg om straks å begi seg hjem til sine foreldre når hun ble løslatt. Foto: Norsk Folkemuseum

Komposisjonen på de fleste av portrettene fra Hokksund tyder på at fangene var blitt instruert slik at de fulgte tidens konvensjoner for hvordan de skulle posere for et visittkortfotografi. Det var først i 1880-årene at en passende uttrykksform for fangefotografering ble utviklet. Dette kan ha sammenheng med at de tidlige fangeportrettene var tatt av vanlige fotografer som ennå ikke helt hadde klart for seg hvordan lovbrøyttere skulle fotograferes. De benyttet seg derfor av velkjente virkemidler fra det kommersielle portrettfotografiet. I så måte skiller ikke Engebretsens fotografier seg fra andre politi- og fengselsfotografer på samme tid. Men det kan også være andre grunner til at fangene ble fotografert slik.

For det første var fotografiene et verktøy for å identifisere ettersøkte og mistenkelige personer. De refererte til etterlysninger, der rømlinger og mistenkte ble identifisert med navn, forbrytelse og signalement som inneholdt beskrivelse av utse-

Skummel type? Betegnelsen skummel ble brukt om Peder Henriksen «Ekværing» fra Lier, som var varetektfengslet for tyveri i 1869. I protokollen over innsatte er alderen oppgitt til 40 år, og det er registrert at han ble dømt til straffarbeid i fem år. Foto: Norsk Folkemuseum

ende og klær. Et signalement er tilsynelatende objektivt, men likevel usikkert. Skjegg og klær kan endres. Når signalement og klesdrakt ble ledsaget av et fotografi med opplysninger om navn, hjemsted og type forbrytelse, ble det til et effektivt identifikasjonsverktøy. Alle etterlysninger skulle gå gjennom amtmannen som hadde øverste oppsyn med politi- og rettsstell. Dermed kan det være at portrettene av nettopp disse fangene hadde havnet i amtmannens skrivepult fordi de var mistenkt og etterlyst for nye forbrytelser.

For det andre ble fangeportretter brukt som verktøy for å få oversyn over kriminelle typer. Dette bunnar i antakelsen om at fotografiet er en objektiv gjengivelse av den portrettertes sanne utseende og karaktertrekk. Antakelsen kan knyttes til fysiognomikken som vokste fram som vitenskap utover 1800-tallet. Den italienske legen og kriminalantropologen Cesare Lombroso brukte fangeportretter til å lage forbrytertypologier. Tanken var

at et «forbrytersk sinnelag» og manglende moralsk karakter ville spille seg i ansikt og kropp.

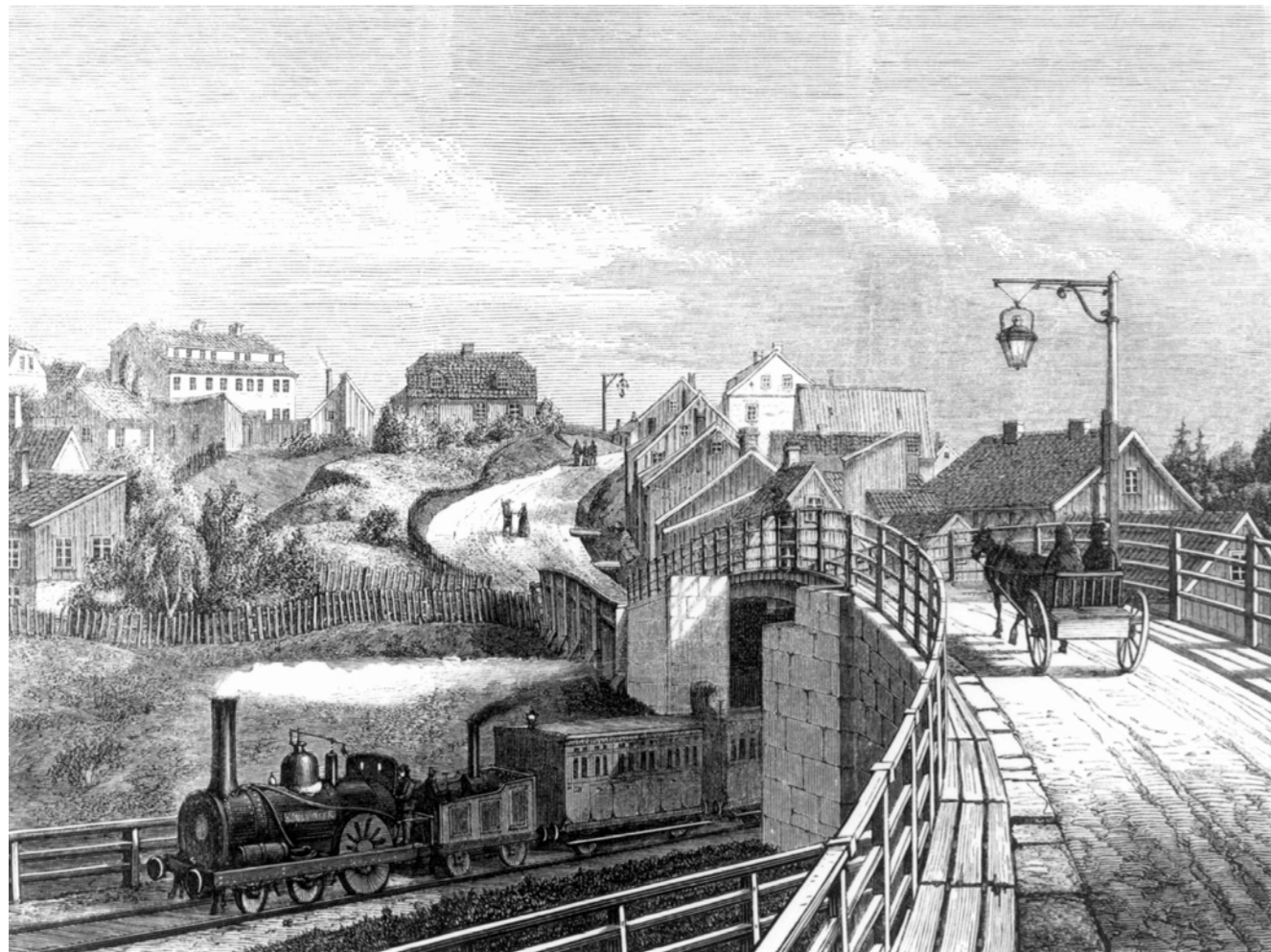
Slike oppfatninger gjør det logisk at fangene fra først av ble fotografert i helfigur med ansiktet vendt mot kamera, slik at ansiktsform og kroppsholdning trådte fram. Med et øvet blikk kunne avvik i ansikt og kropp identifiseres, og fotografiene kunne brukes som eksempler på den «fødte forbryter». Forbrytertypologien ga først og fremst mening fordi de refererte til den tids delte kulturelle ideer om hvordan forbrytere så ut, og hvordan kriminelle trekk kom til uttrykk.

Om vi ser nærmere på portrettene fra Hokksund, kan vi spørre om Engebretsen la vekt på å framheve forbryterske trekk. Fangeprotokollen inneholder av og til supplerende karakteristikk som antyder forbindelsen mellom ytre kjennetegn og indre karaktertrekk. En fange fra Lier, innsatt i 1869 for tyveri, beskrives slik: «Ansigt langt og skummelt med sort eller lidt brunt Skjæg paa Hagen». En dyktig fotograf ville kanskje ha forsøkt å understreke det som den gang ble ansett for å være skumle og forbryterske trekk. Kanskje har Engebretsen heller fanget inn de portrettertes sårbarhet i møte med kameraet?

HVA KAN PORTRETTENE BRUKES TIL?

Fotografier fastholder på sett og vis tida. De fryser et historisk øyeblikk og et bestemt rom, de blir nærværende her og nå og taler til betrakteren. Hva de taler om, vil avhenge av øynene som ser. I utstillingen *Maktens bilder* ser Norsk rettsmuseum fangeportretter fra Kristiania politikammer som et kontroll- og maktmiddel som myndighetene tok i bruk for å identifisere fanger og kategorisere lovbrudd. Andre har sett portrettene som det borgerlige visittkortfotografets bakside, der kriminelle typer ble skapt både gjennom selve fotograferingen og deretter ved å registrering og arkivering av bildene. Draktforskeren Anne Kjellberg så noe helt annet enn lovbrøyttere i portrettene. Til henne talte de isteden om arbeidsfolks hverdagstøy i 1860-årenes bymiljø.

Selv har jeg forsøkt å få fotografiene til å fortelle om enkelt-individens forståelse av seg selv, sine handlinger og sin situasjon i møte med rettsapparatet. Rekkene av fotograferte menn og kvinner og baksidens knappe opplysninger er nøkler til historier som ligger utenfor det vi faktisk ser. De bærer i seg spor som taler om fothistorie og fengselshistorie, og om samfun-

Kanskje er det toget fra Arvika som tøffer inn til Østbanen vi ser her? Trykket viser parti fra Galgeberg i 1860-årene med jernbane, bru, hestevogn og bybebyggelse. Foto: Norsk Folkemuseum

nets syn på lovbrøyttere og lovbrudd i andre halvdel av 1800-tallet. De individuelle historiene som skjuler seg bak portrettene gir innblikk i menneskeskjebner. De forteller om handlinger og valg i en vanskelig hverdag – for å overleve, eller for å realisere drømmer. For unggutten Oluf Christoffersen sporet drømmen om Amerika av da han valgte feil tog til Sverige. Han kom aldri lenger enn til Arvika. Der gikk ikke bare drømmen om Amerika, men sannsynligvis også framtida i knas.

Kari Telste, etnolog og førstekonservator i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

TAKK TIL

ABM-utvikling, nå Kulturrådet, for støtte til prosjektet *Fengslende fortellinger*, Caroline Hals, dengang MA-student i historie, for hjelp med kildearbeidet, og Ruth Aurora Aaraas for registrering av nye opplysninger i museumsdatabaseverktøyet Primus.

LITTERATUR

- Bjorli, Trond 2014. *Et fotografisk gjennombrudd. Fotografisk og nasjonal modernisering i fotograferen Anders Beer Wilses bildeproduksjon ca. 1900-1910*. Doktoravhandling, Universitetet i Bergen
- Drammen 1811-1911, 1911. Harald Lyche & Co.s Forlag. Drammen
- Halaas, Kristin 2004. *I fotografens regi. Norsk portrettfotografi 1860-1910*. Norsk fothistorisk forenings skriftserie. Oslo
- Hoel, Aud Sissel 2007. *Maktens bilder*. Norsk rettsmuseums skriftserie. Trondheim
- Johansen, Hanne Marie 2011. *Slik levde de da. Familie- og hverdagsliv i Drammen gjennom 200 år*. Spartacus forlag
- Johnsen, Nils 1914. *Eker. Træk av en storbygds saga*. Kristiania
- Kiil, Alf 1987. *Arkivkunnskap*. Statsarkiva. Universitetsforlaget. Oslo
- Kjellberg, Anne 1987-88. *Mannsdrakt i Drammen i 1860-årene*. Moteplagg – hverdagstøy. *By og bygd 1987-88*. Norsk Folkemuseum, side 153-175
- Kjus, Audun 2010. *Justissektores værelser. Landsverneplan for justissektoeren: Historiedel*. Statsbygg. Oslo
- Mortensen, Mette 2012. *Kampen om ansigtet. Fotografi og identifikasjon*. Museum Tusulanums Forlag. København
- Regener, Susanne 2003. *Criminological Museums and the Visualization of Evil. Crime, History & Societies*. Vol 7, no 1/2003, s 1-13
- Regener, Susanne 2003b. *At læse ansigtet – fotografi og udtryksvilje*. I: *Ansigtets geometri. Fotografiske portretter*. København, s. 40-53
- Telste, Kari 2011. *Fangeportretter – fragmenterte fortellinger om levd liv*. *Tidsskrift for kulturforskning 2-3 2011*

KILDER

- Digitalarkivet: <http://arkivverket.no/arkivverket/Digitalarkivet>
- Folketelling 1865, Eiker
- Folketelling 1875, Skedsmo
- Ministerialbok nr. 16 og 17, Eiker, døpte 1866, 1869, 1871 og 1873
- Fangeportretter, Buskerud, 1866-1872. Digitalt museum: www.digitaltmuseum.no
- Maktens bilder, nettutstilling, Norsk rettsmuseum: <http://www.justismuseet.no/flash/maktensbilder/>
- Statsarkivet på Kongsberg (SAKO):
- Hokksund distriktsfengsel, Fangeprotokoll nr. 1, Varetektsfanger.
- Hokksund distriktsfengsel, Journal nr. 1, 1866-1900

Sankthansfeiring på museet

Ta imot sommeren og bli med på den store sankthansfesten på Norsk Folkemuseum!

Sankthansaften er kvelden med forventning i luften, både for store og små. Skoleferien står for døren og det gjør også lange varme sommerdager. Hva er vel en bedre måte å feire dette på enn å bli med på den store familiefesten på Norsk Folkemuseum?

Stadig flere av Oslos befolkning tar turen til den årlige sankthansfeiringen på museet. Den har blitt en tradisjon for mange og en flott start på sommeren. Festen er satt sammen av tradisjonelle ingredienser og nye musikalske opplevelser hvert år.

KRONEVERKSTED OG BARNEBRYLLUP

Kronevekstedet og toget med barnebryllup og dans er nok barnas favoritter. Fra kronevekstedet får barna med seg en flott selvlaget krone de kan pynte seg med, og den vestlandske tradisjonen hvor en gutt og en jente kles opp som brud og brudgom er det veldig stas å få være med på.

GRILLFEST PÅ FESTPLASSEN

Vi byr på røykbål og fyrer opp griller på festplassen. Så her er det bare å ta med grillmat til hele familien. Har du glemt maten hjemme serverer våre kaféer deilig ferdiglaget grillmat.

FESTKONSERT

Feiringen avsluttes med en storstilt festkonsert på utescenen, med kjente artister og god underholdning for alle generasjoner. På programmet i år står Stella Polaris, Skrimmel Skrammel, Cezinando og Di Derre.

Det er duket for et festmåltid av en feiring fredag 23.juni i Friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum!

Begge foto: Morten Brun

Sankthansfest i 1916

av Morten Bing

«Folkemuseet er stedet nu», bemerkede en ung dandy med motorcykel og gule manchethansker til albuen igaar til sin lille dame. Den som kjenner det unge elegante Kristiania jargon, ved hvad der ligger i disse fyndige ord. Det er kort og godt en tilkjendegivelse af, at Folkemuseet er nu det fashionable sted at vise sig, og det sted, hvor der er moro.»

– Aftenposten 19.6.1916

BAKGRUNNEN

I juni 1914 hadde Norsk Folkemuseum åpnet den etterlengtede nye utstillingsbygningen, men museets grunnlegger og direktør Hans Aall var ikke en mann som hvilte på sine laurbær – så snart et prosjekt var dratt i land, gikk et nytt av stabelen. Knappt halvannet år etter åpningen av utstillingsbygningen, i november 1915, presenterte Norsk Folkemuseum en plan for «Gamlebyen» – en nye avdeling i Friluftsmuseet. Museets mente dette var påkrevet, ikke minst fordi det var en «tendens til i de gamle bydele at reise moderne forretningsgaarder paa de tomter, som nu er uøkonomisk bebygget med smaa gamle huser» («Gamlebyen» Paa Norsk Folkemuseum. Løpeseddel, november 1915). For å realisere dette var det behov for penger, og direktør Aall anslo at en trengte et fond på kr 200 000 for å få fart på saken.

FEST I TI DAGER TIL ENDE

Museets sankthansfest i 1916 varte i hele ti dager og må ha vært et av de mest ambisiøse publikumstiltakene i museets historie. Allerede den 30. april kunne Aftenposten fortelle om arrangementet. Det skulle være markedsboder i «brogede farver» og dansegulv «hvor alverden i de lyse midtsommerraftener» kunne svinge seg. Foran Rolstadloftet skulle «Thalia [slå] sit tempel op under aaben himmel».

Den 1. juni kunne avisen melde at nå var tømmermennene i gang med å bygge boder og legge dansegulv, bondeungdomslaget øvde seg til opptreden på leikarvolden og prøvene til teaterforestillinger var i gang. Sankthansfesten hadde fått en egen plakate, et «gedigent kunstverk», som viste en tjæretønne med et flammende bål. Plakaten var tegnet av Gerhard Munthe, som var en av Aalls mange støttespillere.

Etter flere ukers forberedelse ble Stadsporten (Bergensporten) åpnet 17. juni kl. 5 om ettermiddagen for å ta imot gjestene til museets store sankthansfest. Den første halvannen time kunne de besøkene benytte tiden til å se museets samlinger, både i den nye utstillingsbygningen, som hadde stått ferdig to år tidligere, og i «Kirken» (Kristianiapaviljongen) og i «Ridehuset» hvor også Sjøfartsmuseet holdt til.

MARKEDSBODENE

På nordvestsiden av Torget, foran den nye utstillingsbygningen var markedsbodene plassert. Forbildet var markedslivet slik det hadde utfoldet seg i Bergen på 1830- og 1840-tallet. Bodene var malt i «festlige» farger og hadde morsomme skilt utformet av en gruppe malere med Henrik Sørensen i spissen. I bodene kunne de besøkende kjøpe legetøy, konfekt, kaffe, røkesager og limonade, og det var både tombola og lykkehjul. Det var

Plakat tegnet av Gerhard Munthe til Norsk Folkemuseums første sankthansfest i 2016.

også spåkone, det delphiske orakel, Pythia Ohlsen fra Kampen. Det var ikke bare salg på markedet, men også underholdning: lirekasse, akrobater, mandolinorkester og «tyske vandremusikanter».

Salget i bodene sto byens «velmeriterte fruer» for, med hjelp av en stab av «unge, fortryllende assistenter i kostume». – Og de unge damaenes påkledding var sannerlig ikke uviktig, for det gjaldt «baade at tage sig godt ud og live op i det bevægede markedsliv, som i løssluppen glæde skal levde i 10 lyse sommerkvelder ude paa Folkemuseet». Salget startet klokken halv syv, en og en halv time etter at museet hadde åpnet porten, og klokken syv åpnet dansegulvet.

Boden til husoldningslotteriet, der den flotte gevinsten var en vanlig families forbruk i et år for i alt 3.000 kroner, i dag tilsvarende ca. 120.000 kroner.

Markedsbod med kaffekjeler for salg av kaffe.

Markedsbod med salg kringler, kaker og sjokolade.

Fra forestillingen «Bruderanet». Foto: Norsk Folkemuseum.

DANS OG MUSIKK

Dansegulvet – «Flora» – var på sørvestsiden av Torget, foran «Kirken», og her var det også satt opp en liten bar. Her hersket «Terpsichore [...] i skjøn forstaaelse med Bacchus» (og fru kommandørkaptein Scott-Hansen og fru direktør Chr. Hansen og deres unge assistenter sto for bevertning). Dansegulvet ble, i følge avisen et «brændpunkt» for byens ungdom. Her var det allslags dansemusiken, til og med «de mest hypermoderne».

Klokken ni begynte det konsert oppe ved den lille restaurant, som var oppført oppe bak Hovestua 6–7 år tidligere og «som baade er koselig og ligger vakker». (Den viste seg allerede nå å være alt for liten, og ble påbygd allerede i 1917). Orkesteret besto av noen unge menn under ledelse av student Mowinckel. Like etter konserten på restauranten begynte også folkeviseleik, folkedans og hallingkast på «Leikarvollen». (Hvor denne Leikarvollen var plassert er usikkert, men mye tyder på at det var omtrent der Festplassen er nå.)

PRESTEGÅRDSHAGEN

Det kanskje mest ettertraktede tilbudet på sankthansfesten – man måtte skaffe seg billett på forhånd! – var å få drikke te med «prestefamilien» i prestegårdshagen ved Leikanger prestegård. Her ble man tatt imot av presten og prestefruen (fru arkitekt Aars) og deres «skjønne talentfulle» døtre og «mangfoldige begavede» sønner. Det ble servert både te og kaker og underholdt med sang og musikk.

TEATER

Friluftsteatrets scene var plassert foran Rolstadloftet og tilskuerplassene var i bakken oppover mot stavkirken. Forestillingen ble framført to ganger daglig, klokken åtte og klokken ti, og var en enakter, «Bruderanet», basert på forfatteren Olaf Benneches romantrilogi om Vonde Åsmund Rygnestad. Handlingen er lagt til Valle i Setesdal på slutten av 1500-tallet. Vonde Åsmund har måttet fare i utlendighet på grunn av drap og tjent som soldat i fremmede land. Da han kommer hjem til Valle står hans utkårede Hæge Nomeland i ferd med å gifte seg med en

annen mann, noe Vonde Åsmund selvsagt forhindrer.

Etter generalprøven, dagen før festen begynner synes Aftenposten at Folkemuseets borkede hest nok var alt for snill og adstadig til at spill stridshingst, men bare noen dager senere kunne den «sin rolle lige saa godt som nogen af dens medspillere».

HUSHOLDNINGSLOTTERIET

En original idé til sankthansfesten var det såkalte «husholdningslotteriet». I motsetning til museets vanlige lotteri hadde dette bare en eneste gevinst og denne gevinsten var alt «en 'jevn borgerlig' familie» trenger i et år i husholdningen: Det omfattet kolonialvarer, kjøtt og fisk, brødvarer, melk og fløte, kull, kols og ved, klær (bl.a. fra Adelsten Jensen og fra Mold-

Fra forestillingen «Bruderanet». Foto: Norsk Folkemuseum.

stad), kjøkkenutstyr, bøker og tidsskrift, og til og med en ferietur levert av Bennett's Reisebureau. (Folkemuseet Sankt Hans Fest. Program).

SANKTHANSAFTEN

«Det er jo St. Hanskvelden, og intetsteds i byens omegn har den sin romantiske charme saa udpræget som paa Bygdø.»

Til sankthansaften var markedsplassen på museet forvandlet med nye dekorasjoner med løv og bjøketrær. Det ble satt opp sankthansporter etter mønster fra det gamle Bergen og laget løvhytter og «anden stas, som hører kvelden til». Også på sankthansaften var det dans på «Flora», baren var åpen (her tjente museet «en hel liden formue», det var folkedansoppvisning på Leikarvollen og konsert ved restauranten. I Friluftsteatret var det hele tre forestillinger denne kvelden. Det ble selvsagt tent bål flere steder på museet, og klokken tolv ble det sendt opp «et pragtfuldt fyrverkeri tilveirs i den blege nat». Klokken halv ett gjaldet vekteropet og klokken et stengtes Stadsporten

FESTEN GÅR MOT SLUTT

Sankthansaften-arrangementet var en stor suksess. I følge Aftenposten var det 10 000 besøkende (!) og «liv, munterhet og fuldt hus overalt, hvor der var noget at se».

Sankthansfesten fortsatte i tre dager etter sankthansaften. Den 24. var kongen, dronningen og kronprinsen på museet. De både handlet i bodene på markedet, prøvde lykken på tombola og drakk te hos «prestefamilien» i Leikanger.

Mandag 26. juni var i prinsippet festens siste dag. Likevel var ikke det hele over: På tirsdag var det auksjon både av det som ikke var solgt under markedet og av uthengningskilt, lit-

hografer, bilder i ramme og det mye annet Folkemuseet kunne på by på, «som hr. Aall ikke har indlemmet i sine samlinger». Blant effektene som ble solgt var en sprellemann, direktør Aall i full størrelse, halvveis i «dølebunad» og halvveis i kjole og hvitt – sprellenannen gikk for 110 kr. (Aall skaffet seg også en kopi). Før og etter auksjonen var det dans på Floragulvet, og baren gjorde gode forretninger.

Nettooverskuddet som festen innbrakte var nærmere 25000 kr (ca.1 mil. i dagens penger!), men festen hadde også gitt erfaringer som museet kunne trekke vekslers på ved neste korsvei. Det var ingen tvil om at restauranten – «Gjæstgiveriet» – var for liten til å dekke behovet under sankthansfesten og Aall gikk straks i gang med å planlegge en utvidelse. Allerede i 1917 var den påbygd. Også Friluftsteatret trengte forbedring, og 1918 sto det nye teater ferdig nedenfor Leikanger prestegård.

Helt fra starten var Aall i en kontinuerlig jakt på penger for å utvikle og drifte museet. Aall var en initiativrik og oppfinnsom mann som ikke lot noe være uprøvd, det være seg teater, tivoli eller lotteri. På det nye Friluftsteatret var det forestillinger hver dag i sommersesongene gjennom hele mellomkrigstiden, museets høstmarked på 1920-tallet inneholdt alt fra tombola til skjeggete damer og Folkemuseets lotteri var velkjent og populært med flotte gevinster. Men for Aall var arrangement av dette slaget ikke et mål i seg selv, men et middel – og målet var å bygge opp et vitenskapelig basert kulturhistorisk museum.

Morten Bing er seksjonsleder for Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

NOTER

Når ikke annet er nevnt er alle sitater fra Aftenposten mai/juni 1916.

En kjærlighetshistorie

Unike fotografier av Hans og Betsy Gude

av Anja Hysvær Langgât

Det eldste fotografiet vi kjenner av landskapsmaleren Hans Gude befinner seg nå i Norsk Folkemuseums samling. Bildet er fra 1852 og ble gitt som gave til museet i 2014 av Gudes etterkommere. Gaven bestod av til sammen fire unike daguerreotypier; i tillegg til bildet av Hans Gude var det to av Betsy Gude og ett av hennes mor Betsy Anker. De fire daguerreotypiene, som er den eldste vanlig anvendte fotografiske teknikken, er alle fra perioden rundt 1850, som var det året da Hans og Betsy giftet seg.

Fra venstre: Betsy Anker født Sneedorff (1790-1875) og Betsy Gude født Anker (1830-1912), begge fotografert i København august 1849.

HEMMEG FORLOVELSE

Frøken Betsy Anker var datter av den tidligere hoffdame Betsy Anker (1790-1875) og hennes far, Erik Theodor Anker (1785-1858), var sønn av Carsten Anker. Hans Gudes utkårede befant seg altså i et helt annet sjikt av befolkningen enn han, som på 1840-tallet var en sulten kunstner i Düsseldorf. Gjennom brevkorrespondansen mellom Betsy og Hans får vi et nært innblikk i deres kjærlighetshistorie, som pågikk fra 1847. Betsy var 17 år da hun takket ja til Gudes frieri, noe som ble møtt med sterke protester fra familie og venner. Særlig hennes far ble forferdet da han fikk høre at datteren hadde forlovet seg uten foreldrenes samtykke og med en person som ikke engang hadde forklart «hvormeget der staaer til hans Raadighed for at ernære en Familie!» At han ikke var rik var en ting, men «for det andet maae Du vide: at med hans Maleri-Talent er det saa som saa. Han vil aldrig opnaa en saadan europäisk Celebritet, at den kan skaffe ham Formue eller Velstand.» Det unge paret fikk klar beskjed om at de ikke kunne anse seg selv som forlovet, men at de måtte vente fire år før de kunne få samtykke fra Betsys foreldre.

KØBENHAVN

Portrettene av Betsy Gude og hennes mor Betsy Anker ligner hverandre i både stil og utførelse. De to kvinnene sitter vendt

mot hverandre med armene i fanget og på baksiden av begge bildene kan vi lese «København August 1849». På dette tidspunktet er Betsy 19 år og hemmelig forlovet med Hans Gude. Vi får vite mye om reisen til Danmark gjennom brevkorrespondansen med Hans, som på samme tidspunkt var på studiereise på Vestlandet. Betsys mor var opprinnelig dansk og hadde tidligere vært hoffdame hos Charlotte Frederikke, Christian Frederiks første ektefelle og deretter hos kongens to søstre Juliane Sofie og Louise Charlotte. Reisen til Danmark bar preg av å være morens siste tur til Danmark og de reiste rundt og besøkte slekt og venner. De ble gjort stor stas på av de kongelige og gjennom Fru Betsy Ankers brev får vi høre at hun ble invitert til Sorgenfri av dronning Caroline, der hun blant annet ble vist rundt i Christian Frederiks gamle rom. Dessverre forteller ingen av brevene om besøket hos en fotograf i København. Men det var i forbindelse med dette Københavnbesøket de pyntet seg med sine fineste klær og gikk sammen til fotografen for å la seg avbilde. Vi ser Frøken Betsy i alvorlig positur, med hendene hvilende i fanget, for å ikke bevege seg under den lange lukkertiden. På brystet har hun en brosjé med et dobbeltportrett av to kvinner. Kjolen er moderne med smalt liv og vidt skjørt. Portrettet av Fru Anker har samme bakgrunn, et lite bord med mønstret duk og samme passepartout rammer inn bildene. Både armbåndet og

Betsy Gude født Anker (1830-1912) Ukjent datering.

Hans Gude (1825-1903) fotografert i 1852 i Düsseldorf.

halskjedet til Fru Anker er forgyldt og hun har en kysse på hodet. Hun var 59 år under denne reisen og i et brev til Hans beskriver Betsy sin mor som «den smukkeste af Alle de smukke Koner her» og forteller at «hun lignede en Dronning i den smukke Dragt hun havde».

GIFTEMÅL

Gude jobbet iherdig for å selge kunsten sin og på den måten vise sin svigerfar at han kunne forsørge en familie. I 1850 fikk de endelig tillatelse til å gifte seg og det ble bryllup og stor feiring på Storhamar gård. Etter bryllupet reiste de sammen til Düsseldorf. Portrettet av Hans Gude er i datert 1852 og er trolig tatt i Düsseldorf der han befant seg frem til 1853. Det ble ingen studiereise den sommeren, da deres førstefødte, Sigrid, kom til verden i juli. Portrettet viser Hans Gude stående i svart dress og med den ene hånden hvilende på jakkeslaget; en stolt nybakt far.

Det fjerde og siste daguerreotypiet er et udatert portrett av Betsy Gude. Det har opprinnelig vært et gruppeportrett, men så har det blitt delt i to eller flere deler. Du kan se skulderen til en mannfigur til høyre for henne. Betsy er avbildet sittende ettertenksom med blikket vendt ned og bort fra fotografen og med den ene hånden hvilende på kinnet. Det er ingen informasjon på baksiden, men det er naturlig at den andre personen er enten Hans Gude selv, eller en i Betsys nære familie.

Norsk Folkemuseum har tidligere mottatt en stor samling fotografier fra Gudes etterkommere som til sammen utgjør en fantastisk kilde til Gudes liv og til kunstnermiljøet i Norge og Tyskland fra 1850 til 1930. Disse fire daguerreotypiene gjør samlingen til en enda større skatt. Her ser vi begynnelsen på Hans og Betsys liv sammen, som unge og nygifte. Femti år senere, i 1900, ser vi Hans og Betsy feire gullbryllup, der Gude, med storkors av St. Olavs orden på brystet, var på slutten av en lang og suksessfull karriere og den mest berømte norske kunstneren på det internasjonale kunstmarkedet.

Hans og Betsy Gude feirer gullbryllup hjemme i «Sølvkronen» i Horten 1900.

LITTERATUR

Gude, Hans og Betsy Gude, Hans og Betsys Gudes brevveksling. D1 – Forlovelsestiden, Kristiania 1924

Gude, Hans. Af Hans Gudes liv og værker. Det Norske Aktieforslag, Kristiania 1899

Strøm-Olsen, Nicolai. Hans Gude. En kunstnerreise. Pax Forlag A/S, Oslo 2015

Anja Hysvær Langgât er historiker og jobber som fotoarkivar i Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

Negativarkiv etter fotograf Lasse Thorseth

av Stian Nybru

I 2015 vedtok Norsk Folkemuseum å ta inn et negativarkiv etter fotograf Lasse Thorseth f.1928. Samlinga består av om lag 3000 negativer tatt i forbindelse med jubileumsutstillinga til norsk landbruk på Ekeberg i 1959. Museet har og fått låne eit album Thorseth laga etter utstillinga for å avfotografere det.

Lasse Thorseth blei engasjert som fotograf for Det Kgl. Selskap for Norges Vel og Landbrukets jubileumsutstilling på Ekebergsletta i 1959. Han reiste rundt i landet i to år før utstillinga i 1959 med mål om å dokumentere det breie norske landbruket. Oppgåva til Thorseth var å vise mangfoldet i norsk jordbruk; eplebønder i fagre nasjonalromantiske landskap i Hardanger, tømmerfløting på hedmarken, ungdom under utdanning på jordbruksskular, eldre bønder med tradisjonelle redskaper, samt det meir moderne teknologiske landbruket.

Ekeberg-utstillinga i Oslo i 1959 blei arrangert i forbindelse med 150-årsjubileet for Det Kgl. Selskap for Norges Vel, og 100-årsjubileet for Norges landbrukshøgskole. Den var svært godt besøkt, med nærmare 900.000 besøkande i løpet av ei sommarutstilling, samt ei på hausten, til saman to månadar. På jubileumsutstillinga hadde Thorseth ansvar for montasjer og utsmykningar og generelt illustrasjonar til bruk under landbruksutstillinga, i tillegg til at han dokumenterte den ferdige utstillinga.

Arbeidet med omemballering, avfotografering og katalogisering blei sett i gong våren 2016. Då negativarkivet blei henta heime hjå fotografen, var det oppbevart i to arkivskuffer som hadde stått lagra i ei fuktig kjellerbod med svingande temperaturar i over 50 år. Ein del av materialet har tatt skade av temperatursvingningane, særleg fargenegativa, men og deler av svart kvitt negativa hadde blitt kraftig nedbrutt og hadde fått eddiksyke. Alle negativa har nå fått riktig emballasje som skal utsetje nedbrytninga.

Negativarkivet består av både farge og svart kvitt, hovudsakleg svart kvitt. Det er fotografert med både mellomformat film (6x6) og storformat planfilm (4x5 tommer). Samtlige av negative er frå dei to åra Thorseth reiste landet rundt for å dokumentere jordbruk til jubileumsutstillinga.

Thorseth brukte Rolleiflex til 6x6 format, og Linhof til 4x5 tommer. 4x5 tommers filmen er brukt bevisst med tanke på å lage store forstørrelsar til bruk på landbruksutstillinga. Fordelen med 4x5 negativet kontra 6x6 var at ein hadde eit større negativ, og ein hadde moglegheita til å lage større kopier, utan at det gjekk ut over kvaliteten.

Thorseth har fanga mangfoldet i det norske jordbruket. Motiva er varierte og dreier seg mykje om kontrastar mellom dei tradisjonelle redskapa nytta i jordbruket, til meir moderne hjelpemidler på gardane. Ljåen og slåmaskinen, hesten og traktoren. Han har portrettert generasjonane i arbeid. Både unge og gamle måtte delta i alle de daglige oppgåvene på gården. Motiva viser folk i arbeid, samt meir tydelegare oppstilte poseringar, ofte ved sidan av moderne landbruksmaskinar, eller redskaper tilknytta nyvinningar i landbruket.

Fotograf Lasse Thorseth med filmkamera. Eier: Norsk Folkemuseum.

Thorseth sine eksponeringar har flotte perspektiv. Det er klare, gjennomtenkte komponerte motiv. Det er tydeleg å sjå at han har plassert seg strategisk for å få fram linjene i landskapa, ofte plassert med personar innover i motiva, for å få fram dybden. Thorseth gjorde et godt grundig dokumentarisk arbeid på ei sær avgrensa periode.

Ved sida av å jobbe med dokumentasjon til landsbruksutstillinga, jobba Thorseth frilans i NRK. Han var med på dei fyrste prøvesendingane til NRK. Han var allereide då ein erfaren filmfotograf, etter å ha praktisert dette gjennom å dokumentere det norske landbruket med både film og stillbillete.

Thorseth reiste verda rundt for å gjere oppdrag for statskanalen. Her jobba han mellom anna med ernæringsssituasjonen i Afrika. Han dokumenterte også produksjon DC-9 fly på Douglas fabrikk i California.

I 1968 blei han fast ansatt i NRK, og jobba der fram til då han pensjonerte seg i 1997. Han var ansvarleg for produksjonen av over 400 program for NRK.

Negativsamlinga til Thorseth er eit viktig bidrag til stiftelsen Norsk Folkemuseum når det kjem til dokumentasjon av det norske landbruket for å formidle tradisjonar til det norske folk.

Ein del av negativarkivet har blitt digitalisert, katalogisert og skal snart bli tilgjengeleg på nett.

Stian Nybru er fotograf og fotoarkivar på Norsk Folkemuseum. Alle foto: Lasse Thorseth/Norsk Folkemuseum.

Vakre landskap på Vestlandet med hesjer. 1958.

Nytt og gammalt: Thorseth fotograferte det moderne og det tradisjonelle.

Det er tydelege kontrastar i Thorseth sine fotografier.

Det var rundt 400.000 sysselsatte i norsk jordbruk året bildet blei tatt. 1957.

Elevar under utdanning på jordbruksskule. 1957/58.

Fortsatt ljà: Ljàen var endå ikkje erstatta med slåmaskin overalt. 1957.

Elevar under utdanning på jordbruksskule. 1957.

Flotte perspektiv: Det var tydeleg at Thorseth var flink med komposisjon. 1958.

Med mjølkespann på ryggen. 1958.

Frå albumet. Både fotografiet og illustrasjoner er laga av Thorseth til albuma etter jubileumsstillinga på Ekeberg.

Traktoren blei eit symbol på mekanisering og rasjonalisering, som blei påbegynt i norsk landbruk etter krigen.

Nyhausta epler. 1957.

Dei framtidige bøndene? 1958.

Norsk Folkemuseums Venner

Bli medlem av
NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Som medlem støtter du Norsk Folkemuseum, en av landets eldste kulturinstitusjoner. Du blir invitert til spesielle arrangementer, aktiviteter for barn, omvisning i utstillinger og turer. Medlemmer får medlemsbladet Museumsbulletinen gratis tilsendt i posten. Bladet inneholder interessant fagstoff samt informasjon om museets virksomhet.

Medlemskapet følger kalenderåret.
Vi tilbyr tre forskjellige typer medlemskap:

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gratis adgang på museet, gjelder kun for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gratis adgang på museet for 2 voksne og barn i følge.

Livsvarig medlemskap kr. 12 000

Gjelder for personen kortet er utstedt for. Medlemmet kan ta med seg en voksen samt barn i følge gratis.

For medlemskap og spørsmål:

Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00
mandag - torsdag kl. 9 - 15
e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Påmelding til medlemsprogrammene:

Nett: norskfolkemuseum.no/venner-program
E-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no
Tlf: 22 12 37 00
Påmeldinger er bindende.
Avmeldinger meldes innen påmeldingsfristen.

Følg oss også på museets hjemmeside på
www.norskfolkemuseum.no/venner

GI EN GAVE SOM GLEDER I ET HELT ÅR!

Gi et medlemskap i Norsk Folkemuseums Venner.

Kom gratis inn på museet hver eneste dag,
bli invitert til spesialarrangementer og
få *Museumsbulletinen* fritt tilsendt.
Kontakt oss på venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Kjære venner

Et museum er en institusjon som samler, bevarer, forsker på og stiller ut gjenstander som har vitenskapelig, naturhistorisk eller kulturhistorisk interesse.

I år stod blåveisen allerede tidlig i mars med sine vakre blå kronblad og ønsket oss velkommen til Norsk Folkemuseum. Fargene varierer mellom hvit, rosa, lilla, blå eller flerfarget. Denne blomsten er av stor samleverdi og kan oppnå pris helt opp til 10.000 kroner. I landskapsvernområde eller på annen manns eiendom er det forbudt å plukke blomstene. På Bygdøy er blåveisen derfor til alle manns skue for dem som vil nyte den, og mange tar turen til Norsk Folkemuseum hvert år. Men husk det er viktig å være der til rett tid.

Det er mange venner som møtes til den årlige vårdagnaden på museet i mai. I år kom våren tidlig og vi møttes allerede 26. april. Det er alltid hyggelig og være sammen og i tillegg blir det pent og rent etter oss. Vi har flere ganger raket rundt Gol stavkirke og noen har kanskje undret seg over de nyplantede grantrærne som står spredt rundt kirken? Grantrærne var en del av parkanlegget da kong Oscar II ga plass til Gol stavkirke i 1884. Museumsgartner Stein Sunde opplyser at trærne er nøye plassert og skal være i ulik høyde og ikke vokse seg større. Trærne må derfor stelles og etter hvert byttes de ut med nye trær.

I anledning reformasjonens 500-årsmarkering var det 12. mars åpning av museets utstilling. Ved stavkirken startet en temavandring med musikk og kåseri før en innholdsrik avslutning i utstilling kirkekunst. Her vises et utvalg unike gjenstander fra katolske og protestantiske kirkerom. Gjenstandene belyser temaer som tro, makt, utforming av kirkerommet og endringene i kristenlivet etter reformasjonen.

Jeg oppfordrer deg til å ta turen ut på Bygdøy og vårt fantastiske friluftsmuseum som er en kombinasjon av naturlig og kultivert grøntareal med vakre blomster, hus og aktuelle utstillinger. Ved å ta med ditt medlemskort vil du kunne nyte godt av prisrabatter i Café Arkadia og Museumsbutikken. Gå inn på www.norskfolkemuseum.no og vennenes nettsider og få informasjon om utstillinger og arrangementer. Her burde det være noe for enhver smak.

Husk å benytte anledningen til å være med på høstens dagstur til Drammens Museum og Nøstetangen Norsk Glassmuseum lørdag 26. august. Her vil vi få kunnskap om historien til glassverkets gamle og nye produksjon. Kanskje vil du vite mer om venneforeningens gave til museet i 1977: Nøstetangen lysekroner fra 1750.

Vel møtt på årsmøtet onsdag 7. juni og god museumssommer til alle våre venner!

Vennskapelig hilsen fra Nina Seeberg, styreleder

Årsmøte for Venneforeningen

Onsdag 7. JUNI kl. 18:00

Årsmøtet for Norsk Folkemuseums Venner er åpent for alle som har betalt medlemskontingent senest en måned før årsmøtet. Det er ikke nødvendig med påmelding til selve årsmøtet.

Etter årsmøtet inviterer styret til en hyggelig avslutning. Kunsthistoriker Marie Fongaard Seim gir en omvisning i utstillingene "Reformasjonen" og "Norsk Kirkekunst".

Velkommen også til en sammenkomst med bevertning i Collett- og Cappelengården. Pris kr. 600. Påmelding innen 29. mai.

Innkalling til årsmøte, årsberetning og regnskap for 2016 skal ifølge våre vedtekter være publisert innen 14 dager før årsmøtet. Dette finner du på [www.norskfolkemuseum.no/om-museet/ Norsk Folkemuseums Venner](http://www.norskfolkemuseum.no/om-museet/NorskFolkemuseumsVenner).

FRA UTSTILLINGEN "REFORMASJONEN"

Brudekroner med helgenfigurer. Ca. 1520. Nederste delen av kronen ble trolig laget i Bergen tidlig på 1500-tallet og består av en såkalt pannering i forgylt sølv dekorert med små helgenfigurer. Kronen var fortsatt i bruk etter reformasjonen, men fikk ny bekroning på 1600-tallet. Tilbedelse av helgener var strengt forbudt i den lutherske kirke, men minnet om dem levde lenge videre i folkekulturen. Foto: H. Harriss, Norsk Folkemuseum

Knivens kunst på tre og horn i Setesdal

Planlagt arrangement i oktober, dato ikke fastsatt

Norsk Folkemuseums Venner inviterer til kåseri om «Knivens kunst på tre og horn i Setesdal» i Collett- og Cappelengården.

Tidligere førstekonservator og etnolog Inger Lise Christie kåserer om arbeidet med sin bok «Knivens kunst på tre og horn i Setesdal». Boken kom ut 2016 på Novus forlag.

Inger Lise Christie skriver om utskårne gjenstander som skiller seg fra andre områders folkekunst, og som tidligere ikke har vært omfattende undersøkt. Det er ølboller og ølfugler, brudebenker, krutthorn og snushorn. De fint utskårne drikkekarene hadde ved årets høytider en symbolsk og rituell betydning for menneskene i lokalmiljøet, samtidig som det ga status å kunne by frem vakre ølkar ved gjestebudene. På temadagen er det anledning til å ta med tre- og horn-gjenstander.

Pris kr. 250. Enkel servering.
Følg med på NFs hjemmesider for tidspunkt, og meld deg på.

Nye medlemsfordeler

Fra 2017 får du som medlem av Norsk Folkemuseums Venner 10 % rabatt i Museumsbutikken, Kafe Arkadia og Torgkaféen. Du viser bare frem ditt medlemskort.

Museumsbutikken er åpen i museets åpningstid. Mye av utvalget følger årstidene, store merkedager og museets sesongprogram. Her er også historiske glass og porselen, smykker og annet som egner seg godt til konfirmasjonsgave eller til andre anledninger.

Kafe Arkadia holder åpent fra kl 10.30 -17.00. Her serveres dagens varmrett, spennende småretter, hjemmebakst og kald og varm drikke i hyggelige omgivelser. Det er også mulig å bestille mat for å ta med hjem fra en variert meny. Lokalene egner seg godt for gruppebesøk, selskap også på kveldstid etter egen avtale med kaféen. Torgkaféen er sommeråpen og ligger ved lekeplassen inne på Friluftsmuseet. Her kan barna boltre seg på den åpne plassen og i lekeapparatene rett utenfor. Torgkaféen serverer smørbrød, småretter, hjemmebakst og softis.

Vi håper du vil la deg inspirere av disse medlemsfordelene og legge dine besøk til Norsk Folkemuseum der det er noe for enhver smak i hyggelige og historiske omgivelser.

Norsk glass fra Nøstetangen til i dag

Lørdag 26. august: Busstur til Drammen og Hokksund

Vi besøker Nøstetangen Norsk Glassmuseum og Drammen museum.

Avreise fra Norsk Folkemuseum kl. 10.00 og fra Skøyen kl. 10.15 ved Circle K bensinstasjon.

Påmeldingsfrist 17. august. Pris kr. 500. Maks. 40 deltagere.

Under bussturen snakker Inge Solheim over temaet "Å samle glass".

Første stopp er Drammens museum med omvisning i Nøstetangenrommet, en praktfull samling av ulike typer glass av ypperste klasse.

Videre reiser vi til Hokksund. Her er vi invitert inn i et privat 1700-tallshjem for å spise medbrakte matpakker. Alle må ta med matpakke. Vertskapet serverer kaffe, te og NFVs tradisjonsrike kringle. Vi besøker Glasshytten hvor det lages glass i Nøstetangen stil.

Deretter blir det omvisning i Nøstetangen Norsk Glassmuseum med fremvisning av filmer om norsk glass historie og gravøren H.G. Köhler.

PROGRAMOVERSIKT

10.00: Avgang med buss fra Oslo. Norsk Folkemuseum

10.15: Skøyen, ved Circle K stasjonen. Vær ute i god tid.

11.00: Ankomst Drammen museum. Omvisning

12.15: Avreise fra Drammen

13.00: Ankomst Hokksund. Vi spiser medbragte matpakker. Kaffe/te/kringle serveres.

14.15: Nøstetangen Norsk Glassmuseum. Omvisning i utstillingen. Visning av filmer.

16.00: Hjemreise til Oslo fra Hokksund. Avstigning på Skøyen og Norsk Folkemuseum.

Velkommen!

Nøstetangenglassene

OG NØSTETANGEN NORSK GLASSMUSEUM

av Nina Seeberg

1700-tallet blir kalt opplysningstiden, skjønnhetens og kontrastenes århundre. Det er i denne perioden de dyktige håndverkerne satte sine spor med velblåste og graverte glass rundt om i Norge. Det var hovedsakelig utenlandske glassblåsere ved de norske glassbrukene. Glassblåserne kom fra Tyskland, England og Sverige og tok med seg ideer og modelltyper fra sine hjemland. Det er ikke alltid lett å skille mellom glassmodellene fra disse landene og glass blåst på norske glassbruk. Men, gravvoren kan være med å identifisere nasjonaliteten.

Nøstetangen glassverk ble anlagt av Det Norske Compagniet i 1739 av kong Kristian V for å forsyne både Norge og Danmark med finere drikkeglass. Glassverket gikk konkurs i 1757, men kom i gang igjen like etter. I 1777 var den siste produksjonen imidlertid slutt for godt.

Nøstetangen er anerkjent over hele verden for bl. a. de vakre pokalene med detaljrike gravyrer. James Keith (1722–1802) var en av glassblåserne og kom fra England og utviklet mange av modellene, bl. a. den første lysekronen som ble laget i Newcastlestil. Glassene som ble laget på Nøstetangen var inspirert av både tysk og engelsk stil, og gravvoren bar preg av rokokko. Kunstneren og gravøren Heinrich Gottlieb Köhler regnes som den dyktigste av gravvoren. Han tegnet den gedigne lysekronene som henger i Kongsberg kirke. Den største er hele 3 meter høy, og lysarmene er av glass med vridde rifler og behengt med spir og pendelokker i klart, manganrødt og koboltblått glass.

Nøstetangen glass AS ble stiftet i 1990 for å blåse glass etter modellene fra gamle Nøstetangen i Hokksund. Glasshytten holder til i en mindre bygning på den andre siden av tunet for Nøstetangen museum, i den tidligere stallen på sorenskrivergården. Stedet er åpent for besøkende, og glasshytta har en utstilling av Nøstetangenglass. Her blir det også laget andre typer glass, som mange er svært fargerike. Vi gleder oss til å besøke dette historiske og vakre stedet ved Drammensfjorden lørdag 26. august.

Til venstre: Pokal fra 1760, produsert av kunstner Heinrich Gottlieb Köhler ved Nøstetangen Glassverk. Tilhører samlingene på Bogstad Gård i Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

Over: Vinglass fra 1772, produsert ved Nøstetangen Glassverk. Tilhører samlingene på Bogstad Gård i Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

Norsk Farmasihistorisk Museum

Bli medlem av
NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUM

Norsk Farmasihistorisk Museum er en medlemsforening. Formålet er å bidra faglig og økonomisk til drift av Norsk Farmasihistorisk Museum og skape interesse for farmasihistorie.

Som medlem får du gratis adgang til både Norsk Folkemuseum og Norsk Farmasihistorisk Museum, og *Museumsbulletinen* tilsendt med Norsk Farmasihistorisk Museums sider. Medlemmer har stemmerett ved Norsk Farmasihistorisk Museums årsmøte.

Organisasjoner, bedrifter, enkeltpersoner og familier som ønsker å støtte museet, kan bli medlemmer.

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gjelder for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gjelder for 2 voksne og barn i følge.

Apotekmedlemskap kr. 1000

Bedriftsmedlemskap kr. 2000

For medlemskap, informasjon og spørsmål:
Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00.
Mandag - torsdag kl. 9 - 15.
e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Følg oss på Folkemuseets nettside
med inngang fra forsiden:

www.norskfolkemuseum.no, Om museet,
Norsk Farmasihistorisk Museum.

For å spare tid og penger ved utsendelser og kontakt, oppfordrer vi alle medlemmer til å sende e-postadresse og mobilnummer til Farmasimuseets e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Husk også å melde fra om adresseendring.

Sommeren står for døren

Det betyr at vårt museum vil være bemannet med frivillige, kunnskapsrike kolleger fra 21. mai til 10. september, noe som gir besøkende fra fjern og nær ekstra utbytte av besøket på Farmasihistorisk museum. Vårt museum er i god stand, og vi har en enestående samling gjenstander. Nytt av året er en oppgradering av utstillingen som viser analysevirksomheten i apotek (se egen omtale).

Vår avtale med Norsk Folkemuseum sier at vi skal ha minimum en halv konservatorstilling tilknyttet museet. Nå skal imidlertid «vår» strålende konservator Gjertrud Sæter bruke mer av sin tid på Folkemuseets store satsing TidsRom, som skal åpne i 2019. Norsk Folkemuseum sliter, som mange andre kulturinstitusjoner, med å få tilstrekkelig finansiering til å ivareta sine unike oppgaver: å forvalte den norske kulturarv. Derfor må det prioriteres beinhardt, og rokkeringen av konservatorressurser er en av konsekvensene. Kjære kulturminister fra alle partier: Vi flommer ikke over av kulturminner i Norge. La oss ta vare på og pleie dem vi har. Det koster penger! Jeg sier ikke mer.

Endringen i ressurstilgangen betyr at styret i større grad vil engasjere seg i den daglige drift av Farmasihistorisk museum, i nært samarbeid med de ulike fagavdelinger på Folkemuseet.

Planlagte utstillinger vil måtte utstå, men utstillingsutvalget vil bli engasjert i utstillingen «Tidsrom», der fortellinger om apotek og farmasi kommer inn.

Farmasimuseets dag er søndag 20. august. Vi håper mange av dere kommer, og ta gjerne med venner og familie.

Hvis du er i nærheten av Elverum ta turen innom Glomdalsmuseet med utstillingene «Gammeldoktoren» og «Apoteket» i Steinbygningen og Apotekerhagen, og urtehagen på Domkirkeodden i Hamar er vel verd et besøk. Skal du på storbyferie utenlands er det stor sjanse for at det finnes et apotekmuseum.

God vår og sommer. Vi sees på museet!

Farmasihistorisk hilsen,

Inger Lise Eriksen, styreleder

Dittens hostedråper – en smak av Kristianiahistorie

av Yngve Torud

Dittens hostedråper er et av de mest kjente av de gamle apotekpreparatene. Sammen med Dittens avføringspiller var de en del av hverdagen for våre foreldre, beste- og oldeforeldre. Når en forkjølelse satt riktig hardt i, så var ingenting bedre enn Dittens dråper, og hvis man først trodde på at «ondt skulle ondt fordrive», så var virkningen av dråpene udiskutabel.

Begge preparater har navn etter apoteker, senere hoffapoteker Hans Selchier von Ditten (1820–1891), som grunnla rikshospitalets apotek i Kristiania 1856. Ditten startet ganske tidlig ved sitt apotek en semi-industriell produksjon av sine egne medisiner, deriblant de berømte hostedråper. Men flaskene med hostesaft måtte fylles for hånd, og pillene måtte fremdeles håndtrilles. Til dette arbeidet ansatte Ditten kvinnelig arbeidskraft, sannsynligvis fordi de var billigere enn menn. Dette skapte i 1870-årene en sterk strid om hvorvidt det var tilrådelig og forsvarlig å la kvinner arbeide i apotek, men flere apotekere fulgte snart Dittens eksempel, og ansatte såkalte «pillejomfruer».

Apoteker Ditten var en omstridt mann med sine ukonvensjonelle ideer og metoder, men var godt i stand til å forsvare seg. I en diskusjon ble det en gang antydning at det manglet en «r» i Dittens navn. Ditten kunne elskverdig forklare sin motstander at den manglende «r» ikke var kommet bort, men at den var på permanent utlån til hans gode venn, herr Friis.

Med all sin foretaksomhet var Ditten også en fremgangsrik forretningsmann i forrige århundres Kristiania, og han ble etter hvert ganske velstående. Han eide blant annet en del leiegårder i byens sentrum, kjent under navnet Ditten-komplekset eller Ditten-kvartalet. En sentrumsgate ble også kalt Apotekergaten, til ære for apoteker Ditten.

De fleste av oss husker fremdeles både Ditten-kvartalet og Apotekergaten, selv om de i senere år er erstattet av det like kjente Ditten-hullet, som har stått sentralt både i bybildet og i diskusjonen.

Sett i lys av det ovenstående, er Dittens hostedråper kulturhistorie. Hans avføringspiller er for lengst borte, Ditten-kvartalet er borte, og når nå også Ditten-hullet blir fylt igjen, er de fleste spor fjernet etter den sentrale Kristianiaskikkelsen, hoffapoteker Hans Selchier von Ditten.

Oslo, 20. august 1990

Foto: Eva Brænd, Norsk Farmasihistorisk Museum

Tilvekst til Farmasimuseets samlinger

Av Gjertrud Sæter i samarbeid med registreringsutvalget

Foto: Eva Brænd, Norsk Farmasihistorisk Museum

I forbindelse med Yngve Toruds bortgang i januar 2017, fikk Farmasimuseet tilbud om å overta en del gjenstander og bøker. Flere av gjenstandene er sjeldent vakre og spesielle og er et flott tilskudd til museets samlinger. Vi ønsker derfor å presentere noen av gjenstandene her, samt Yngve Toruds artikkel (på forrige side) om Dittens hostedråper, som han skrev i 1990.

Blant gavene er en praktfull sirupskanne med lys grå bunnfarve, blå dekor og tinnnglasur, påmalt blant annet S.rosato fol. aureii, som nok er litt forvansket latin. Innholdet skal være rosesirup med bladgull, en pussig blanding, men bladgull ble ofte tilsatt for å gi produktet mer verdi! Rosesirup var et vanlig mildt avføringsmiddel som var mye brukt fra 1600 til 1800-tallet. Ifølge kjennere av gammel apotekerlatin, kan krukken stamme fra Italia.

Et 44 cm høyt blått standglass med slepet propp, er også et storartet tilskudd til samlingen. Et annet praktstykke er en igelekrukke i stentøy med en innvendig beholder med gjennomhullet bunn samt gjennomhullet lokk. To metallbeslag på hver side av lokket skulle sikre at blodiglene ikke krøp ut. Til igelekrukken fulgte det også med en øse i stentøy. Den hadde tidligere vært knust i tre biter og forsøkt limt, men var gått opp i limingen for en del år siden. Øsen er innlevert til Konserveringsavdelingen for rensing av gammelt lim, og liming på nytt.

Museet fikk også flere standglass med åttekantet hals og glasspropp, med skjoldformet etikett og giftkors, blant annet et med påskriften Secale cornutum. Tilsvarende droge har museet kun representert i drogesamlingen fra firma E. Merck fra 1920-tallet. En del flotte trebøsser med lokk og påmalt etikett var også en kjærkommen gave. Ett av dem var spesielt interessant, med en innside av tettsluttende metall – også i lokket. Etiketten (Trochisci Santonini) viser til pastiller med ekstrakt av ormefrø, brukt mot innvollsorm.

Et par kubeformede glassbeholder med bred sirkulær åpning og glasspropp med oval påmalt etikett med sort og rød skrift, pyntet med grønn bladkrans og rosa sløyfe, er nok kopier av gamle standkar. Museet fikk også en pulverblandebox og en loddkasse av tre med 12 lodd fra 1 gram til 5 hg, samt en flott Mohr-Westphals vekt til bestemmelse av væskers egenvekt. Tre små reseptursikter i metallrammer skal ha vært blant Yngve Toruds favorittgjenstander.

Biblioteksutvalget fikk gjennomgå Toruds boksamling og fant mange titler museet ikke hadde fra før. Disse ble fraktet til museet sammen med noe arkivalia, som diplomer mv.

Blant gavene var også et eksemplar av Dittens hostedråper. Det er ikke registrert tilsvarende gjenstand i noe norsk museum, så den gamle flasken med slitt etikett var virkelig et interessant tilskudd til samlingene.

Norsk Farmasihistorisk Museum takker Anne Torud for gavene. Til minne trykker vi i dette nummeret av Museumsbulletinen Yngve Torud sin morsomme beretning om Ditten og hans hostedråper.

Oppgradert utstilling: Analysevirksomheten i apotek

av utstillingsutvalget

Utstillingsutvalget har oppgradert den gamle utstillingen i analyselaboratoriet i museets 2. etasje. Utstillingen vil være klar til museet åpner for sommersesongen i mai 2017.

Apotekvesenet i Norge har vært gjennomregulert på driftssiden siden slutten av 1600-tallet, og apotekene hadde enerett på handel med legemidler og en del andre varer. De første legemidler var av planteopprinnelse (droger) og plantene ble dyrket lokalt eller importert i hel tilstand av den enkelte apoteker. Import av hel droge ble gjort bl.a. for å forhindre kjøp av uekte eller forfalskede varer. Bearbeidningen av drogene ble foretatt i apoteket. Senere kom de kjemiske substanser, som også ofte ble produsert i apotekets kjemiske laboratorium.

Metoder for analytisk kontroll av plante- og kjemisk materiale var på 1700-tallet og langt ut på 1800-tallet lite kjent, og de norske farmakopéene inneholdt ikke eksakte opplysninger om stoffenes egenskaper og analysemetoder.

Den nye utstillingen er basert på kravene til analyseutstyr i apotekene slik det er beskrevet i Rundskriv fra Sosialdepartementet 29. juni 1914 med endringer av 24. mai 1938, hjemlet i Lov om drift av apotek 4. august 1909, pkt. 8 Krav til apotekenes analyseutstyr. Offentlig påbud om identitetsprøving av innkjøpte råvarer og krav om analysejournal kom i 1948.

Til utstillingen er laget to nye plakater. Analysevirksomhet i apotek tar for seg den historiske utviklingen mens Apotekenes analyseutstyr fokuserer på rundskrivet fra 1914 og de konkrete gjenstandene som omtales der.

Utstillingens ene del utgjøres av en lang arbeidsbenk inndelt i følgende arbeidssoner (fra venstre): veiing, titrering, mikroskopering og identitetsanalyse. Noen aktuelle gjenstander er analysevekt, mikroskop, Kofler Heizbank (for bestemmelse av smeltepunkt), og analysesett.

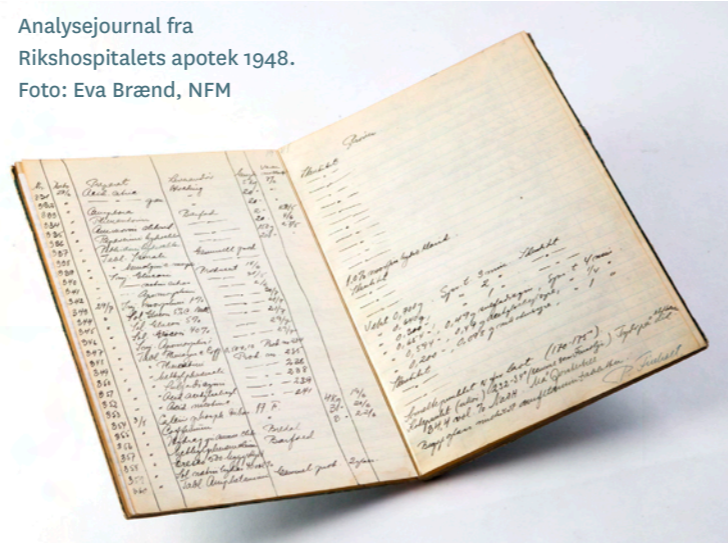
I den store monterer er plassert annet utstyr som ble benyttet til analyser i apotek: et Kipps-apparat til fremstilling av gasser brukt som reagenser, et Ebullioskop til bestemmelse av alkoholinnhold vha. kokepunktbestemmelse, et Liebig-kjøleapparat til destillasjon, to vannbad, en trykkmåler (kvikksølvmanometer), to retorter i glass, en messingsikt med tre finhetsgrader, to Mohr Westphals vekter til bestemmelse av væskers spesifikke vekt, et tørkeskap i kobber, to areometere til måling av tetthet/spesifikk vekt i væsker og et sett for testing av kvaliteten på honning.

En stor takk til professor i analytisk kjemi Dr. philos. Ragnar Bye, Farmasøytisk institutt, UiO, for nyttig bistand til utstillingen.

Utstillingsutvalget:

Trygve Fjeldstad, Berit Regland, Anne Elisabeth Smedstad, Gjertrud Sæter

Analysejournal fra Rikshospitalets apotek 1948.
Foto: Eva Brænd, NFM

Tørkeskap i kobber.
Foto: Eva Brænd, Norsk Farmasihistorisk Museum

Apparat til smeltepunktbestemmelse (Kofler-Heizbank) var blant utstyr som kom i forbindelse med krav om identitetsprøver av råvarer. Fra apotekteknikerlinjen, Oslo elementærtekniske skole, 1964.
Foto: Sjur Fedje, Arbeiderbladets billedavdeling/Norsk Folkemuseum

Eksikator.
Foto: Eva Brænd, NFM

Bunsenbrenner.
Foto: Jon-Erik Faksvaag, NFM

Mohr Westphals vekt.
Foto: Eva Brænd, Norsk Farmasihistorisk Museum

Norsk Folkemuseums Venners program 2017

Onsdag 7. juni, kl. 18.00

ÅRSMØTE FOR NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Formelt årsmøte med påfølgende program og servering. Omvisning i utstillingene Reformasjonen og Norsk Kirkekunst. Påmelding innen 29. mai.

Lørdag 26. august, kl. 10.00

BUSSTUR TIL DRAMMENS MUSEUM OG NØSTETANGEN NORSK GLASSMUSEUM I HOKKSUND

Tema: Norsk glass fra Nøstetangen til i dag. Avreise fra Norsk Folkemuseum kl. 10.00 og fra Skøyen ved Circle K bensinstasjon kl. 10.15. Pris kr. 500. Maks 40 pers. Påmeldingsfrist 17. august.

Oktober, dato ikke avklart

KNIVENS KUNST PÅ TRE OG HORN I SETESDAL

Førstekonservator og etnolog Inger Lise Christie kåserer. Sted: Collett- og Cappelen gården på Norsk Folkemuseum. Pris kr. 250. Enkel servering.

Onsdag 6. desember, kl. 19.00

JULEKONSERT

med servering.

Onsdag 13. desember, kl. 17.00

JULEPYNTET MUSEUM

Norsk Folkemuseum og styret i venneforeningen inviterer til en stemningsfull kveld på museet.

PÅMELDINGER

Nett: norskfolkemuseum.no/venner-program

E-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Tlf: 22 12 37 00

Påmeldinger er bindende.

Avmeldinger meldes innen påmeldingsfristen.

Mer om programmet inne på medlemssidene i hvert nummer.

